

III. VÝVOJ V OBLASTI STÍHÁNÍ ZLOČINŮ PODLE MEZINÁRODNÍHO PRÁVA BĚHEM POSLEDNÍ DEKÁDY 20. STOLETÍ: SOUČASNÉ MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁLY OSN

Díky vývoji dosaženému za posledních deset let přestala být možnost stíhání závažných zločinů podle mezinárodního práva před mezinárodními trestními tribunály pouze teoretickou hypotézou, ale stala se skutečností. Přestože je mezinárodní trestní soudnictví jako realita zatím stále ještě novým, zčásti dokonce ještě embryonálním jevem, zaslouží si již analýzu. Platí to nejen o Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998), kterému bude věnována samostatná pozornost (viz níže sub IV), ale také o statutech mezinárodních trestních tribunálů *ad hoc* zřízených Radou bezpečnosti pro stíhání válečných zločinů v bývalé Jugoslávii a Rwandě. V případě Mezinárodního tribunálu pro stíhání osob odpovědných za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva na území bývalé Jugoslávie od r. 1991 (dále jen Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii) je navíc k dispozici již celá řada rozsudků. Z nich si zvláštní pozornost zaslouží především první rozsudek zásadního významu pro interpretaci jak samotného statutu (a potvrzení kompetence Tribunálu), tak i mezinárodního humanitárního práva. V tomto smyslu jde rovněž o rozvoj a zpřesnění pojmu válečných zločinů jako jedné z kategorií zločinů podle mezinárodního práva.

3.1. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii

Konflikt, který probíhal v letech 1991 až 1995 na území bývalé Jugoslávie, představuje nejhorší krveprolítí v Evropě od konce 2. světové války. Hrůzy a utrpení, které přinesl zejména civilnímu obyvatelstvu, vyvolaly pobouření, ale zároveň frustraci světové veřejnosti. Podcenění konfliktu v jeho zárodku, váhání a neschopnost dohodnout se na společném a účinném postupu diskreditovaly mezinárodní společenství států a jimi vytvořené instituce (univerzální i evrop-

ské). Ale jako už častokrát v minulosti konstatování činů, porušujících principy lidskosti i konkrétní pravidla mezinárodního práva postižená neefektivností, vedlo k přijetí nových pravidel a institucí, které by je sankcionovaly.²¹³ Tak Rada bezpečnosti OSN poté, co v několika rezolucích v r. 1992 opakovaně vyjádřila vážné znepokojení nad porušováním mezinárodního humanitárního práva, spočívajícím v „masovém vraždění, masovém, organizovaném a systematickém zadržování a znásilňování žen a pokračování v praxi 'etnického čištění' (*ethnic cleansing*) pro získání a udržení území“, rozhodla v rezoluci 827 (1993) o zřízení Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.²¹⁴

3.1.1. Statut Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii

Článek 1 Statutu obecně stanovil pravomoc Mezinárodního tribunálu „stíhat osoby odpovědné za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaná na území bývalé Jugoslávie od r. 1991, v souladu s ustanoveními tohoto Statutu“.²¹⁵ V této souvislosti mohou vznikat určité terminologické potíže. V české právní terminologii se rozlišuje pravomoc a příslušnost, zatímco v jiných jazycích se používá termín jurisdikce (*jurisdiction*), který může podle kontextu označovat pravomoc i příslušnost. Vyjdeme-li z obecné teorie práva, pravomocí se zpravidla rozumí generické označení orgánu oprávněného o věci rozhodovat, kdežto příslušností (kompetencí) se rozumí specifické označení takového orgánu. Jak pravomoc, tak příslušnost (věcná, prostorová, osobní) jsou vymezeny daným právním řádem.²¹⁶ Problémem ovšem je, že v případě mezinárodního trestního soudnictví se mohou střetávat mezinárodní právo a vnitrostátní právní řády. Rozlišení jurisdikce mezinárodního tribunálu a vnitrostátních soudů, nakolik se jedná o kvalitativně odlišné judiciální orgány, je tudíž otázkou pravomocí. Otázkou příslušnosti pak je, zda se v konkré-

²¹³ „Le droit peut souvent naître du pire.“ Viz P.- M. Martin, La compétence de la compétence (à propos de l'arrêt Tadić, Tribunal pénal international, chambre d'appel, 2 octobre 1995), *Recueil Dalloz Sirey*, 1996, 19e cahier, s. 157. Srov. též Č. Čepelka, Mezinárodní trestní soudnictví, *Právník* 10/1999, s. 902 a n.

²¹⁴ Text rezoluce viz The establishment of the International Tribunal to prosecute persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991 (documentation), *Human Rights Law Journal*, vol. 14, No 5-6, 1993, s. 197-198.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 201.

²¹⁶ Srov. V. Knapp, *Teorie práva*, C.H. Beck, Praha, 1995, s. 20, 197.

ním případě (z hlediska věcné, prostorové aj. kompetence) uplatní pravomoc mezinárodního tribunálu.²¹⁷

Tribunál není oprávněn vytvářet nové právo, nýbrž musí aplikovat v souladu s principem *nullum crimen sine lege* již existující pravidla mezinárodního humanitárního práva, jež jsou nepochybně součástí obyčejového práva.²¹⁸ Proto jsou tak důležitá ustanovení Statutu určující příslušnost *ratione materiae* (věcnou kompetenci) Mezinárodního tribunálu. Patří sem čtyři kategorie zločinů podle mezinárodního práva, definované v člancích 2 až 5 Statutu. Jejich členění se poněkud liší od norimberských kategorií, ale i od návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti (1996) a konečně i Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998). Hlavní rozdíl spočívá v rozdělení válečných zločinů do dvou samostatných kategorií (články 2 a 3).

Prvním z těchto ustanovení je článek 2 (Závažná porušení Ženevských úmluv o ochraně obětí války z r. 1949). Tato porušení naplňuje: (a) úmyslné usmrcení, (b) mučení nebo nelidské zacházení, včetně biologických pokusů, (c) úmyslné způsobení velkého utrpení nebo vážné tělesné újmy či poruchy zdraví, (d) rozsáhlé ničení nebo přivlastnění si majetku, jež není ospravedlněno válečnou nutností a je prováděno protiprávně a svévolně, (e) donucení válečného zajatce či civilní osoby ke službě v ozbrojených silách nepřátelské mocnosti, (f) úmyslné zkrácení válečného zajatce nebo civilní osoby na právu na spravedlivé a řádné soudní řízení, (g) protiprávní deportace nebo přesídlení civilní osoby nebo její protiprávní věznění, (h) brání civilních osob jako rukojmí. Takto vymezená závažná porušení Ženevských úmluv doplňuje článek 3 (Porušení zákonů a obyčejů války), který vychází z Haagské úmluvy č. IV (1907) s připojeným Řádem války pozemní. Toto porušení, představující válečný zločin, je tu založeno - v příkladném výčtu - jednáním vymezeným takto: (a) použití otravných zbraní nebo jiných zbraní vyvolávajících zbytečné utrpení, (b) svévolné ničení měst nebo vesnic nebo jejich pustošení, které nelze ospravedlnit vojenskou nutností, (c) napadení nebo bombardování jakýmkoli prostředky nebráněných měst, vesnic, obydlí nebo budov, (d) zabránění nebo zničení nebo úmyslné poškození zařízení určených pro náboženství, charitu a výchovu, umění a vědu, historických památek a uměleckých a vědeckých děl, (e) plenění veřejného a soukromého majetku.

²¹⁷ Od toho je třeba odlišit otázku kompetencí státu, jež lze definovat jako mezinárodněprávní oprávnění státu k výkonu určitých pravomocí jednak vzhledem k prostoru, uvnitř kterého vykonává svrchovanou moc (tj. území), jednak vzhledem k osobám, které jsou s ním spojeny právním svazkem občanství.

²¹⁸ *Ibid.*, s. 202, § 34.

Následují článek 4 (Genocida), který přebírá tuto skutkovou podstatu z Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia (1948)²¹⁹, a článek 5 (Zločiny proti lidskosti). Zločiny proti lidskosti jsou subsidiární skutkovou podstatou ve vztahu ke genocidě, protože nevyžadují prokázání „úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národnostní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou“. Zároveň jde o klíčovou kategorii zločinů vzhledem k situaci na území bývalé Jugoslávie. Statut toho Tribunálu současně přinesl i určité rozšíření definice zločinů proti lidskosti ve srovnání s norimberskou definicí, na což posléze navázaly i další dokumenty (včetně návrhu Kodexu a Statutu MTS). Inovace přitom zasáhla jak obecné záhlaví článku, tak i neuzavřený (demonstrativní) výčet jednotlivých nelidských skutků. V jurisdikci Tribunálu je stíhat v čl. 5 uvedené „zločiny mezinárodního nebo vnitrostátního charakteru, byly-li spáchány za ozbrojeného konfliktu a namířeny proti jakémukoli civilnímu obyvatelstvu“. Na rozdíl od poválečných dokumentů došlo k osamostatnění této skutkové podstaty, i když požadovaná souvislost s ozbrojeným konfliktem (*war nexus*) ještě nebyla zrušena, ale pouze modifikována tím, že nečiní rozdíl mezi ozbrojeným konfliktem mezinárodním a vnitřním. Za těchto podmínek naplňují zločin proti lidskosti: (a) vražda, (b) vyhlazování, (c) zotročování, (d) deportace, (e) uvěznění, (f) mučení, (g) znásilňování, (h) perzekuce z politických, rasových a náboženských důvodů, jakož i (i) jiné nelidské činy.

Statut dále vymezil příslušnost *ratione personae* (osobní kompetenci) Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a potvrdil princip individuální trestní odpovědnosti. Tribunál má podle článku 6 soudní pravomoc pouze nad fyzickými osobami, tedy s vyloučením právnických osob. Odpovědnost fyzických osob je však stanovena dosti široce. Podle článku 7 bude každá osoba, která plánovala, připravila, nařídila, sama spáchala či pomáhala při spáchání některého ze zločinů podle článků 2 až 5, za takový zločin individuálně odpovědná (odst. 1). Oficiální postavení, popř. státní funkce obviněné osoby, ji nezbavuje trestní odpovědnosti, ani není polehčující okolností (odst. 2). Skutečnost, že zločin spáchal podřízený, nezbavuje jeho nadřízeného trestní odpovědnosti, pokud tento věděl nebo měl možnost vědět, že podřízený hodlá spáchat nebo spáchal takový čin, a přesto nepřijal nezbytná a rozumná opatření k prevenci či represí (odst. 3). Konečně ani skutečnost, že obviněná osoba jednala na rozkaz vlády nebo nadřízeného, nezbavuje trestní odpovědnosti, ale může být považována za polehčující okolnost (odst. 4).

²¹⁹ Srov. čl. II a III Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia (1948); vyhl. MZV č. 32/1955 Sb.

Pokud jde o příslušnost *ratione loci* a *ratione temporis*, podle článku 8 Statutu se jurisdikce Mezinárodního tribunálu vztahuje na území bývalé SFRJ (souš, vzdušný prostor a teritoriální vody) a na období začínající 1. ledna 1991. Je důležité (a v tom se Statut tohoto tribunálu liší od Statutu Mezinárodního tribunálu pro Rwandu), že Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii má časové ohraničení své jurisdikce vymezené pouze do minulosti (tj. počátkem konfliktu v bývalé Jugoslávii), ale nikoli ukončené. V důsledku toho se jurisdikce Tribunálu uplatní nejen na zločiny spáchané v počátečních fázích ozbrojeného konfliktu, tj. v Chorvatsku a zejména v Bosně Hercegovině, ale i na zločiny páchané na konci 90. let v Kosovu.²²⁰

Za jedno z nejdůležitějších ustanovení je třeba považovat článek 9, který stanovil při konkurenční jurisdikci (pravomoci) Mezinárodního tribunálu a vnitrostátních soudů (odst. 1) prioritu Mezinárodního tribunálu (odst. 2).²²¹ Článek 10 pak obsahuje pravidlo *non bis in idem*, které je však formulováno s ohledem na prioritu Mezinárodního tribunálu ve dvou podobách. Především je zcela vyloučeno, aby osoba byla souzena před národním soudem za jednání představující porušení mezinárodního humanitárního práva, za které již byla souzena Mezinárodním tribunálem (odst. 1). Naproti tomu osoba, která byla pro stejný čin souzena před národním soudem, může být posléze souzena Mezinárodním tribunálem, ale pouze ve dvou případech: „(a) čin, pro který byla souzena, byl označen jako běžný trestný čin; nebo (b) řízení před národním soudem nebylo nestranné či nezávislé, bylo určeno k chránění obviněného před mezinárodní trestní odpovědností, anebo případ nebyl pečlivě vyšetřen“.²²²

Pokud jde o organizaci a složení Mezinárodního tribunálu, tvoří je především senáty složené z 11 nezávislých soudců, volených na čtyřleté období Valným shromážděním z užšího seznamu vybraného Radou bezpečnosti OSN. Soudci zasedají v tříčlenných soudních senátech (*Trial Chambers*) a pětičlenném odvolacím senátu (*Appeals Chamber*). Dalším samostatným orgánem Tribunálu je prokurátor (*Prosecutor*) jmenovaný Radou bezpečnosti, který řídí Úřad prokurátora, složený z potřebného počtu kvalifikovaných zaměstnanců. Posledním orgánem je Kancelář (*Registry*), která zajišťuje administrativní služby Tribunálu.

²²⁰ Srov. P. Šturma, Mezinárodní právo ve světle kosovské krize, *Lidská práva - časopis ČHV*, roč. 1, 2/1999, s. 3-5.

²²¹ „2. The International Tribunal shall have primacy over national courts. At any stage of the procedure, the International Tribunal may formally request national courts to defer to the competence of the International Tribunal in accordance with the present Statute and the Rules of Procedure and Evidence of the International Tribunal.“ (Op. cit. 214, s. 205)

²²² *Ibid.*, s. 205.

Náklady na činnost Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii jsou hrazeny z řádného rozpočtu OSN. Jeho sídlem je nizozemský Haag.

Statut upravuje řízení před Mezinárodním tribunálem jen v hlavních rysech, zatímco podrobnosti obsahují prováděcí předpisy, tj. jednací řády a pravidla provádění důkazů (*rules of procedure and evidence*), které na základě čl. 15 Statutu přijali sami soudci pro jednotlivá stadia řízení (od vyšetřování až po odvolání), důkazní řízení, ochranu obětí a svědků, popř. další záležitosti. Prokurátor zahajuje vyšetřování *ex officio* na základě informací získaných z jakýchkoli zdrojů, zejména od vlád, orgánů OSN, mezivládních a nevládních organizací. Má právo vyslyšet podezřelé, oběti a svědky, sbírat důkazy a provádět vyšetřování na místě (čl. 18). Na základě předběžných důkazů o spáchání zločinu pak připraví obvinění (*indictment*), které přezkoumá a poté potvrdí nebo zruší soudce příslušného soudního senátu. Soudce též může na návrh prokurátora vydat zatykač a jiná nařízení k zajištění a předvedení osob a pro vedení procesu (čl. 19).

Poté, co se obviněná osoba dostaví, nebo je dopravena k Mezinárodnímu tribunálu, soudní senát ji seznámí s obžalobou, ujistí se o tom, že práva obžalovaného jsou dodržena a že rozumí obvinění, a poté vyzve obžalovaného, aby odpověděl, zda se cítí vinen ve smyslu obžaloby (*instruct the accused to enter a plea*). Potom senát stanoví datum hlavního líčení, které je zpravidla veřejné (čl. 20). Ve Statutu a jednacích řádech se silně prosadil anglosaský typ trestního procesu, takže další průběh řízení závisí v podstatné míře na tom, zda obžalovaný uzná svou vinu (*plea of guilty*), anebo ji popírá (*plea of non-guilty*). Na tom pak závisí, zda bude obžaloba, představovaná prokurátorem, muset provádět veškeré důkazy usvědčující obžalovaného ze spáchání zločinů, které mu klade za vinu, jak bude probíhat obhajoba, atd. Statut ovšem v čl. 21 zajišťuje obžalovanému právo na spravedlivý a veřejný proces, procesní rovnost, presumpci nevinu a mezinárodně uznávané minimální záruky práv obžalovaného v trestním řízení. To zahrnuje mimo jiné i právo předvolávat a vyslyšet svědky. V případě nutnosti ochrany obětí a svědků ovšem může být během výslechu jejich identita utajena (čl. 22). Tribunál může uložit pouze trest odnětí svobody, který se vykoná v některém ze států, uvedených v seznamu států ochotných přijímat odsouzené k výkonu trestu.

3.1.2. Pravomoc a příslušnost Tribunálu konfrontovaná s praxí v případě Tadić

Jakkoliv veliký je význam materiálního práva i procesních pravidel uvedených ve Statutu, z praktického hlediska je ještě důležitější jejich aplikace. Proto

bývá tak významný první rozsudek každého soudního orgánu. Může totiž předurčit budoucí judikaturu. Zdá se, že u Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii tomu tak skutečně bylo. Rozsudek odvolacího senátu v případě *Tadić* z 2.10.1995 se zabýval - na základě námítky obhajoby - kompetencí soudit tohoto obžalovaného a, v obecnější poloze, vlastně i rozsahem kompetence Mezinárodního tribunálu jako takového.

Na rozdíl od Norimberského tribunálu, který se může jevit „jako judiciální orgán okupačních států“ podle práva ozbrojených konfliktů²²³, a kde obžalování nemohli vznášet námitku nepřislušnosti,²²⁴ v případě Tribunálu pro bývalou Jugoslávii, který je ryze mezinárodní a povolán soudit porušitele humanitárního práva ze všech stran, zúčastněných na ozbrojeném konfliktu, taková námitka přichází v úvahu.²²⁵ Obhajoba ji také hned v prvním případě, kdy byl obviněný předán ke stíhání Mezinárodnímu trestnímu tribunálu, uplatnila. Druhý senát první instance se ve svém rozsudku v *cause Tadić* z 10.8.1995 vyslovil ve prospěch své věcné příslušnosti.²²⁶ Proti tomu obhajoba podala odvolání pro právní omyl podle článku 25 Statutu.²²⁷

(a) Legalita vzniku Mezinárodního tribunálu

Odvolací senát pak ve svém rozsudku z 2.10.1995 odmítl námitky obhajoby a na základě důkladného právního rozboru nejenže potvrdil příslušnost Mezinárodního trestního tribunálu v dané věci, ale vyslovil se jasně i k rozsahu své pravomoci, do níž zahrnul i zkoumání otázky legality („ústavnosti“) svého zřízení. Senát první instance se totiž na návrh prokurátora odmítl zabývat „politickou otázkou“, zda bylo zřízení Tribunálu Radou bezpečnosti v souladu s Chartou OSN,

²²³ Srov. D. Jilek, Přemítání o založení Mezinárodního tribunálu pro stíhání osob odpovědných za závažná porušení mezinárodního práva humanitárního spáchaná na území bývalé Jugoslávie od roku 1991, *Časopis pro právní vědu a praxi*, PF MU Bmo, 1/1996, s. 56-57.

²²⁴ Srov. P.-M. Martin, op. cit. 213, s. 158.

²²⁵ Srov. J.C. O'Brien, The International Tribunal for Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia, *American Journal of International Law*, 1993, No 3, s. 639; A. Pellet, Le Tribunal criminel international pour l'ex-Yugoslavie - Poudre aux yeux ou avancée décisive?, *Revue générale de droit international public*, vol. 98, 1994, No 1, s. 57.

²²⁶ International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Decision of 10 August 1995 (Trial Chamber II) - Case No IT-94-1-T - The Prosecutor v. Duško Tadić, text viz *Human Rights Law Journal*, vol 16, No 10-12, 1995, s. 426-436.

²²⁷ „1. The Appeals Chamber shall hear appeals from persons convicted by the Trial Chambers or from the Prosecutor on the following grounds: (a) an error on a question of law invalidating the decision; or (b) an error of fact which has occasioned a miscarriage of justice.
2. The Appeals Chamber may affirm, reverse or revise the decisions taken by the Trial Chambers.“ (op. cit. 214, s. 209)

kteřá nepatř́ do jeho kompetence.²²⁸ Naproti tomu Odvolací senát sice uznal, že výslovným posláním Mezinárodního tribunálu je stíhat vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, nikoliv fungovat jako ústavní soud, ale zároveň potvrdil existenci implicitní pravomoci (*inherent jurisdiction*), spočívající v „kompetenci rozhodnout o své vlastní kompetenci“ (*la compétence de la compétence*).²²⁹

Námítka neústavního zř́zení Mezinárodního tribunálu byla Odvolacím senátem odmítnuta ve dvou bodech. Předně je zcela v pravomoci Rady bezpečnosti jednat na základě kapitoly VII Charty OSN. K tomu stačí její konstatování, že došlo k jedné ze tří situací předvídaných v článku 39. Na rozdíl od agrese, jež je převážně právním pojmem, zbývající dva pojmy jsou spíše politické či faktické povahy. V případě ozbrojeného konfliktu, kvalifikovaného jako mezinárodní, jde nepochybně o „porušení míru“. V případě vnitřního ozbrojeného konfliktu pak podle ustálené praxe Rady bezpečnosti půjde o „ohrožení míru“.²³⁰ Co se týče prostředků, jimiž v takových situacích disponuje Rada bezpečnosti, článek 41 Charty obsahuje pouze příkladný výčet toho, co tato opatření „mohou zahrnovat“²³¹, tj. nejsou vyloučena ani jiná, výslovně nezmíněná opatření.²³² Jediným limitem zde je, že jsou to „opatření nezahrnující užití ozbrojené síly“, čemuž zř́zení Mezinárodního tribunálu zcela vyhovuje.

(b) Přednostní jurisdikce Mezinárodního tribunálu

Obhajoba se dále pokusila zpochybnit přednostní pravomoc Mezinárodního trestního tribunálu oproti vnitrostátním soudům. Tuto námítku Odvolací senát odmítl ze třech důvodů. Případná pravomoc vnitrostátních soudů sama nijak nezpochybňuje jurisdikci Mezinárodního tribunálu. Článek 9 Statutu nestanoví výlučnou jurisdikci ani pro vnitrostátní soudy, ani pro Tribunál. Místo toho zakotvil princip konkurenční jurisdikce s tím, že v případě střetu jurisdikcí má Mezinárodní tribunál přednost před národními soudy. Nejde ani o zásah do vnitřních věcí státu (čl. 2 odst. 7 Charty OSN), protože „tato zásada nebrání, aby se použilo donucovacích opatření podle kapitoly VII“, na základě které byl právě Mezinárodní tribunál zř́zen. Neobstojí ani poukaz obžalovaného na

²²⁸ ICTY, Decision of 10 August 1995, op. cit. 226, s. 428-432, zejména §§ 8, 23-24, 40.

²²⁹ International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Decision of 2 October 1995 (Appeals Chamber) - Case No IT-94-1-AR72 - The Prosecutor v. Duško Tadić, op. cit. 226, s. 439-441, zejm. §§ 14-19.

²³⁰ Ibid., s. 442, §§ 29-30.

²³¹ Ibid., s. 443, § 35.

²³² Srov. P.-M. Eisemann, Commentaire de l'article 41, in: *La Charte des Nations Unies article par article*, Economica, Paris, 1985, s. 694-695.

domnělé právo nebyt odňat svému řádnému národnímu soudci, neboť pro zločiny podle mezinárodního práva existuje univerzální jurisdikce a Mezinárodní tribunál poskytuje přinejmenším stejné (prakticky však spíše větší) záruky spravedlivého procesu.²³³

c) Objektivní a subjektivní stránka zločinů proti lidskosti

Jedním z důležitých přínosů rozsudku ve věci *Tadić* je interpretace objektivní a subjektivní stránky zločinů proti lidskosti. V čl. 5 Statutu je tato kategorie vymezená jako „zločiny mezinárodního nebo vnitrostátního charakteru, byly-li spáchány za ozbrojeného konfliktu a namířeny proti jakémukoli civilnímu obyvatelstvu“. Požadovaná souvislost s ozbrojeným konfliktem tak byla uvolněna potud, že stačí i existence vnitřního konfliktu. Jde však o to, nakolik se tento vztah rozvolnil. Odvolací senát Mezinárodního tribunálu nejprve v dříve citovaném rozsudku z 2.10.1995 konstatoval, že nyní je již „ustáleným pravidlem obyčejového mezinárodního práva, že zločiny proti lidskosti nevyžadují spojitost s mezinárodním ozbrojeným konfliktem“.²³⁴

Složitější otázkou však bylo, kde je dolní práh zločinu proti lidskosti, pod nímž již nepůjde o zločin podle mezinárodního práva v kompetenci Tribunálu, ale nanejvýš o prostý kriminální akt. Mezinárodní tribunál tuto otázku vyjasnil v meritorním rozsudku ve věci *Tadić* ze 7.5.1997, a to s důrazem na požadavek, že musí jít o součást útoku proti civilnímu obyvatelstvu. Podle Tribunálu je to právě „přání vyloučit náhodné či izolované činy z pojmu zločiny proti lidskosti, co vedlo k zařazení požadavku, že činy musí být namířeny proti civilnímu ‘obyvatelstvu’, a zjištění buď rozšířenosti, nebo systematickosti“²³⁵. Jde o důležitá výkladová kritéria k článku 5 Statutu, zavedená Mezinárodním tribunálem, jež byla posléze výslovně převzata do článku 7 Statutu Mezinárodního trestního soudu. Jedná se ovšem o celkový kontext útoku proti civilnímu obyvatelstvu, v jehož rámci byly spáchány jednotlivé útoky konkrétních pachatelů. Tribunál potvrdil, že masový nebo systematický charakter se nemusí vztahovat k jednání každého jednotlivého pachatele. Naopak - i spáchání jednoho závažného skutku (uvedeného v čl. 5), např. vraždy, v kontextu širšího útoku proti civilnímu obyvatelstvu stačí ke vzniku individuální trestní odpovědnosti za zločin proti lidskosti.²³⁶

²³³ ICTY, Decision of 2 October 1995, op. cit. 229, s. 447-450, zejm. §§ 54, 56 a 62.

²³⁴ Ibid., § 141.

²³⁵ *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Opinion and Judgment, Case No. IT-94-1-T, 7 May 1997, § 648.

²³⁶ Ibid., § 649: „Clearly, a single act by a perpetrator taken within the context of a widespread or systematic attack against a civilian population entails individual criminal responsibility and an individual perpetrator need not commit numerous offences to be held liable.“

Dalším aspektem definičního znaku „útok proti civilnímu obyvatelstvu“ je samotný pojem civilní obyvatelstvo. Podle Tribunálu tento požadavek neznamená, že cílem útoku musí být celé obyvatelstvo určitého státu nebo území.²³⁷ Naopak, v *cause Tadić* Tribunál shledal, že páčání nelidských činů proti obyvatelstvu jedné obce (Prijeđoru), jež zahrnovalo tři koncentrační či zajatecké tábory (*detention camps*) a masové vyhánění z oblasti, bylo dostatečně rozsáhlé a systematické.²³⁸ Použití slova „jakékoli“ (*any*) naznačuje, že civilní obyvatelstvo zahrnuje osoby jakékoli národnosti. Zločiny proti lidskosti tak mohou být spáchány i proti civilistům, kteří jsou stejné státní příslušnosti jako pachatel, nebo osobám bez státní příslušnosti. Pojem „civilista“ zahrnuje všechny osoby, které se aktivně neúčastnily nepřátelských akcí, nebo už přestaly bojovat, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně, a osob vyřazených z boje (*hors de combat*) v důsledku nemoci, zranění, zajetí či jiného důvodu.²³⁹ Toto pojetí bylo recipováno i ve Statutu Mezinárodního trestního soudu.²⁴⁰

Podobně složitou otázku (ne-li ještě složitější) představuje subjektivní stránka (*mens rea*) zločinu proti lidskosti. Jinak řečeno, jde o otázku zavinění u zločinů proti lidskosti. Není sporu o tom, že půjde vždy o úmyslné činy, ale problém už nastává s rozlišením úmyslu a motivu u konkrétního zločinu. K odsouzení za zločin proti lidskosti totiž nestačí jen prokázat úmysl ve vztahu ke konkrétní skutkové podstatě (např. vražda, mučení, znásilnění), ale zároveň musí jít o činy „spáchané za ozbrojeného konfliktu a namířené proti jakémukoli civilnímu obyvatelstvu“ (čl. 5 Statutu). Statut je v tomto smyslu velmi stručný, nestanoví nic o tom, zda je potřeba prokázat zvláštní úmysl (*specific intent*), anebo stačí všeobecný úmysl. Interpretace provedená Mezinárodním tribunálem ve věci *Tadić* je velmi zajímavá, i když ne zcela přesvědčující ve všech bodech.²⁴¹

Soudní senát Tribunálu nejprve provedl dvoustupňový test pro prokazování subjektivní stránky zločinů proti lidskosti. Stanovil předně, že „pachatel musí znát širší kontext, v jehož rámci k jeho činu dochází“. K tomu ještě připojil druhou podmínku, a to, že „čin nesmí být spáchán z čistě osobních důvodů nesou-

²³⁷ Ibid., § 644.

²³⁸ Ibid., § 660, 714-718.

²³⁹ Ibid., § 635, 637-638.

²⁴⁰ Srov. R. Dixon, in: O. Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Nomos, Baden-Baden, 1999, article 7, margin Nos. 11-14.

²⁴¹ Srov. M. McAuliffe de Guzman, *The Road from Rome: The Developing Law of Crimes against Humanity*, *Human Rights Quarterly*, vol. 22, 2000, s. 364-368, 384-386; S. Frédiani, *Recherche sur le motif discriminatoire dans la qualification des crimes contre l'humanité*, in *The Law of Armed Conflict: Thesaurus Acroasium* (1999), Thessaloniki (v tisku).

visejších s ozbrojeným konfliktem“.²⁴² Druhá podmínka sice otevírá prostor pro požadavek „zvláštního úmyslu“, ale až potud se zdá být výklad zcela korektní. Zločin proti lidskosti (stejně jako ostatní zločiny podle mezinárodního práva) totiž pojmově vylučuje, aby jako on byla kvalifikována např. vražda spáchaná z žárlivosti. Taková vražda či podobné činy se totiž nacházejí zcela mimo kontext zločinů podle mezinárodního práva, které páchají osoby v oficiálním postavení (byť by šlo jen o orgán *de facto*, či o jednání při překročení kompetencí nebo příkazů). Rovněž na druhé straně (tj. u povahy oběti) by neměl být rozhodující osobní motiv, nýbrž skutečnost, že se jako civilní osoba, popř. příslušník určité skupiny obyvatelstva, nachází v čase a místě probíhajícího ozbrojeného konfliktu.

Soudní senát však zašel v interpretaci příliš daleko v bodě, kde navíc přijal podmínku diskriminačního úmyslu pro všechny zločiny proti lidskosti. V odůvodnění svého rozsudku si do jisté míry i protiřečí. Nejprve připustil, že „diskriminační úmysl, jakožto dodatečná podmínka pro všechny zločiny proti lidskosti, nebyl stanoven statutem Mezinárodního tribunálu, jako tomu bylo ve Statutu Mezinárodního tribunálu pro Rwandu“. Poté se však rozhodl právě podmínku diskriminace přijmout pro všechny zločiny proti lidskosti s tím, že zařazení této dodatečné podmínky vyhovuje důkazům prokazujícím, že útok proti civilnímu obyvatelstvu byl namířen pouze proti nesrbskému obyvatelstvu z důvodu, že šlo nikoli o Srby.²⁴³ Soudní senát založil svůj výklad na zprávě generálního tajemníka OSN k návrhu Statutu Mezinárodního tribunálu. Zpráva definovala zločiny proti lidskosti jako „mimořádně závažné nelidské činy, jako úmyslné zabití, mučení nebo znásilnění, spáchané v rámci široce založeného nebo systematického útoku proti jakémukoli civilnímu obyvatelstvu z národnostních, politických, etnických, rasových nebo náboženských důvodů“.²⁴⁴ Senát se též odvolával na prohlášení některých členů Rady bezpečnosti (USA, Rusko a Francie), vykládajících článek 5 tak, že se vztahuje na činy spáchané na diskriminačním základě.

Soudní senát se přitom dostal do rozporu s vlastním textem článku 5 Statutu, který v obecném návěští (*chapeau*) neobsahuje aspekt diskriminace. Ten se objevuje pouze u skutkové postaty v čl. 5 odst. (h), definované jako perzekuce z politických, rasových a náboženských důvodů. Problém by nebyl tak závažný, kdyby se prvek diskriminace vztahoval pouze na celkový kontext útoku. Statut je však sice mezinárodní, ale také trestněprávní instrument, a tak se s ním musí i praco-

²⁴² *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Opinion and Judgment, op. cit. 235, § 656.

²⁴³ Ibid., § 651-652.

²⁴⁴ Viz Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), UN Doc. S/25704, § 48.

vat. Senát svým rozhodnutím otevřel prostor pro výklad, který by znamenal požadavek u každého konkrétního činu navíc prokazovat ještě speciální diskriminační úmysl (vedle úmyslu směřujícího např. k usmrcení oběti). Proto se prokurátor oprávněně odvolal proti této části rozsudku soudního senátu. Odvolací senát mu dal za pravdu a ve svém rozsudku z 15.7.1999 zrušil příslušnou část rozsudku prvoinstančního. Podle jeho výkladu z textu článku 5 zcela jasně vyplývá, že toto ustanovení nepožaduje podmínku diskriminačního úmyslu. Rovněž logická konstrukce článku 5 vede k závěru, že tento požadavek není stanoven pro všechny zločiny proti lidskosti. Kdyby tomu bylo jinak, pak by se stala nelogickou a nadbytečnou specifikace provedená pod písm. (h), podle které pod jurisdikci Tribunálu patří perzekuce, je-li páchaná „z politických, rasových a náboženských důvodů“.²⁴⁵

Je tedy možné uzavřít, že i interpretace Statutu Mezinárodního tribunálu ve věci *Tadić* (vedle dalších instrumentů, včetně Norimberských zásad a návrhu Kodexu zločinů - viz výše) potvrzuje, že speciální diskriminační úmysl není nezbytnou součástí subjektivní stránky všech zločinů proti lidskosti. Výjimkou je pouze skutková podstata perzekuce. Tento závěr ostatně platí i pro vymezení zločinů proti lidskosti ve Statutu Mezinárodního trestního soudu.²⁴⁶ (viz níže *sub IV*)

(d) Problém věcné příslušnosti Tribunálu ke stíhání válečných zločinů v rámci vnitřního ozbrojeného konfliktu

Pro výklad soudobého mezinárodního práva ozbrojených konfliktů a posun v pojetí válečných zločinů jako jedné z kategorie zločinů podle mezinárodního práva má zásadní význam IV. část rozsudku, věnovaná podrobnému zdůvodnění věcné příslušnosti Mezinárodního tribunálu. Obhajoba se jí pokusila zpochybnit pomocí dvou argumentů: jednak popírala existenci právně kvalifikovatelného ozbrojeného konfliktu na území bývalé Jugoslávie, jednak tvrdila, že Statut se vztahuje pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty. Tribunál snadno vyvrátil první námitku a podal vlastní definici, podle níž „ozbrojený konflikt existuje pokaždé, když dojde k použití síly mezi státy nebo k dlouhotrvajícím ozbrojeným násilnostem mezi vládními orgány a organizovanými ozbrojenými skupinami nebo mezi takovými skupinami uvnitř státu“.²⁴⁷ Na území bývalé Jugoslávie

²⁴⁵ *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Appeal Chamber, Decision of 15 July 1999, The fourth ground of cross appeal by the Prosecution, § 284.

²⁴⁶ Srov. R. Dixon, in: O. Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, op. cit. 240, article 7, margin Nos. 15-16; S. Frédiani, op. cit. 241.

²⁴⁷ ICTY, Decision of 2 October 1995, op. cit. 229, s. 451, § 70.

propukly boje mezi různými skupinami v roce 1991, pokračovaly v létě 1992, kdy měly být spáchány zločiny kladené obžalovanému za vinu, a v době vydání rozsudku ještě neskončily. Jde proto nesporně o činy spáchané v rámci ozbrojeného konfliktu.

Druhá námitka si vyžádala provedení podrobné analýzy Statutu k určení rozsahu příslušnosti Tribunálu *ratione materiae*, a to za použití tří interpretačních metod. Z hlediska doslovného či gramatického výkladu (*literal interpretation*) dovodil Odvolací senát, že článek 2 Statutu se týká pouze závažných porušení Ženevských úmluv (1949), což by naznačovalo jeho omezení na mezinárodní ozbrojené konflikty. Článek 3 (porušení zákonů a obyčejů války) neobsahuje žádnou specifikaci povahy ozbrojeného konfliktu. A konečně článek 5 výslovně svěřuje Tribunálu věcnou příslušnost nad zločiny proti lidskosti, spáchanými v ozbrojeném konfliktu jak mezinárodní, tak vnitřní povahy.²⁴⁸

Protože se tento typ výkladu ukázal jako nedostatečný, Tribunál použil dále teleologický výklad (*teleological interpretation*) Statutu. Cílem, který sledovala Rada bezpečnosti při zřízení Mezinárodního tribunálu, bylo odradit od dalšího páchání zločinů a přispět tak k obnovení míru a bezpečnosti v daném regionu. Přitom vůbec nešlo o to, zda tam probíhá vnitřní či mezinárodní ozbrojený konflikt, protože si členové Rady bezpečnosti byli dobře vědomi, že na území bývalé Jugoslávie probíhají oba typy konfliktů.²⁴⁹ Nadto strany v konfliktu uzavřely několik dohod na základě společného článku 3 Ženevských úmluv (1949), kterými umožnily aplikaci některých ustanovení těchto úmluv, jež se jinak vztahují jen na mezinárodní konflikty.²⁵⁰ Skutečnost, že kromě článku 5 žádné jiné ustanovení Statutu nečiní kvalifikaci ozbrojeného konfliktu součástí skutkové podstaty, ukazuje, že Rada bezpečnosti ve shodě s aplikovatelným obyčejovým mezinárodním právem nepovažovala za nutné pro účely trestního postihu vážných porušení humanitárního práva rozlišovat mezi typy konfliktu.²⁵¹

Celou analýzu završuje nejpodrobnější logický a systematický výklad (*logical and systematic interpretation*). Podle názoru Odvolacího senátu se článek 2 vztahuje na závažná porušení spáchaná proti osobám chráněným Ženevskými úmluvami, jakými jsou např. mučení či nelidské zacházení, úmyslné a závažné útoky proti zdraví a majetku nezdůvodněné válečnou nezbytností, ale také protiprávní deportace, přesun nebo uvěznění civilistů. I když některá novější rozhod-

²⁴⁸ *Ibid.*, § 71.

²⁴⁹ *Ibid.*, s. 451-452, § 72.

²⁵⁰ *Ibid.*, s. 452, § 73.

²⁵¹ *Ibid.*, s. 453, § 78.

nutí vnitrostátních soudů a *opinio juris* některých států (včetně USA) tendují k rozšíření systému „závažných porušení“ (Ženevské úmluvy totiž zakládají nejen skutkové podstaty, ale i povinnou univerzální jurisdikci) na všechny typy ozbrojených konfliktů, za dnešního stavu mezinárodního práva se článek 2 aplikuje jen na mezinárodní konflikty.²⁵²

Jinak je tomu v případě článku 3 Statutu, který opravňuje Tribunál stíhat porušení „zákonů a obyčejů války“, přičemž jejich uvedený výčet je výslovně označen za příkladný. I když by tento název naznačoval pouze porušení Haagské úmluvy č. IV (1907), jejíž obsah se stal součástí obyčejového mezinárodního práva, podle rozsudku Odvolacího senátu se čl. 3 Statutu neomezuje na porušení tzv. haagského práva, nýbrž se vztahuje na veškerá vážná porušení mezinárodního humanitárního práva kromě „závažných porušení“ čtyř Ženevských úmluv spadajících pod čl. 2 Statutu.²⁵³ To znamená, že sem patří i porušení pravidel aplikovatelných ve vnitřním konfliktu, obsažených zejména ve společném článku 3 Ženevských úmluv (1949), ale i v Dodatkovém protokolu II (1977), která se stala obyčejovým právem. Zde by snad stálo za zdůraznění, že jde o pravidla *ius cogens* určená k ochraně lidského bytí (života a důstojnosti), která platí bez ohledu na charakter ozbrojeného konfliktu. *Obiter dictum* na jiném místě rozsudku ostatně uznává, že přínejmenším „většina obyčejových pravidel mezinárodního humanitárního práva“ jsou kogentní normy.²⁵⁴

Význam rozsudku v *cause Tadić* uznali i ti soudci, kteří k němu z různých, často právnicky opodstatněných důvodů připojili svá separátní vota.²⁵⁵ Lze například pochybovat o logice formálního oddělení „závažných porušení“ Ženevských úmluv (1949) od jinak velice široce pojaté kategorie válečných zločinů, když je zde jinak zřejmé prolínání dříve striktně rozlišovaných oblastí „haagského práva“ a „ženevského práva“, práva obyčejového a smluvního, jakož i regulace mezinárodního a vnitřního ozbrojeného konfliktu. V tomto ohledu jde ovšem o poměrně složitý problém, kde se střetávají různé, a to i vážným argumenty podložené názory. Proto si zaslouží alespoň stručný komentář.

²⁵² Ibid., s. 455, §§ 83-84.

²⁵³ Ibid., s. 455-457, §§ 87-93. K tomu srov. G.H. Aldrich, Jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *American Journal of International Law*, vol. 90, 1996, No. 1, s. 65-69; P.-M. Martin, op. cit. 213, s. 162-163; Th. Meron, The Continuing Role of Custom in the Formation of International Humanitarian Law, *American Journal of International Law*, vol. 90, 1996, No. 2, s. 241-244.

²⁵⁴ Op. cit. 229, s. 466, § 143.

²⁵⁵ Srov. Separate Opinion of Judge Abi-Saab, op. cit. 229, s. 469-470.

Je nesporné, že historicky vznikly a po dlouhou dobu se vyvíjely odděleně dva soubory pravidel regulujících odlišné aspekty práva ozbrojených konfliktů. Na straně jedné pravidla týkající se metod a prostředků vedení boje (haagské právo), na straně druhé pak pravidla týkající se zacházení s chráněnými osobami, jež se nacházejí v moci nepřitele (tj. ranění, nemocní, trosčovníci, váleční zajatci a civilisté na okupovaném území). Tato pravidla jsou kodifikována především ve zmíněných čtyřech Ženevských úmluvách (1949). Striktní dělení výše uvedených dvou oblastí mezinárodního práva ozbrojených konfliktů však bylo relativizováno přínejmenším od přijetí dvou Dodatkových protokolů (1977) k Ženevským úmluvám. Protokoly totiž obsahují jak pravidla regulace ozbrojeného konfliktu, tak pravidla zacházení s chráněnými osobami.

Podobně tomu je s dělením na pravidla regulující mezinárodní ozbrojený konflikt a pravidla vztahující se na jiné než mezinárodní konflikty (vnitřní, občanské války). I zde z vůle států vznikla a po dlouhou dobu platila pouze úprava týkající se mezinárodních ozbrojených konfliktů. Teprve po 2. světové válce došlo k rozšíření aplikovatelnosti alespoň některých pravidel mezinárodního humanitárního práva na vnitřní ozbrojené konflikty, nejprve společným článkem 3 Ženevských úmluv a zejména pak Dodatkovým protokolem II (1977). Větším problémem je ovšem rozlišení mezi samotnými zákazy určitého chování, které dnes ve velké míře platí stejně či obdobně pro mezinárodní i vnitřní konflikty, a kriminalizaci některých jejich porušení (tzv. závažná porušení či válečné zločiny), pro něž (a pouze/pro ně) příslušné úmluvy předvídal individuální trestní postih. Jedná se o čl. 49-50 I. ženevské úmluvy, čl. 50-51 II. ženevské úmluvy, čl. 129-130 III. ženevské úmluvy a čl. 146-147 IV. ženevské úmluvy, resp. čl. 85 Dodatkového protokolu I.²⁵⁶ Posledně zmíněný článek 85 odst. 5 Dodatkového protokolu navíc výslovně kvalifikuje „závažná porušení“ jako válečné zločiny.²⁵⁷ V Dodatkovém protokolu II. však podobná ustanovení o trestních sankcích, či stíhání za porušování tam uvedených pravidel chybí.²⁵⁸

Formálně vzato tak byly kriminalizovány toliko činy označené jako závažná porušení, tj. spáchané pouze v rámci mezinárodního ozbrojeného konfliktu. Je zde tak založena dichotomie závažných porušení, za která vzniká individuální

²⁵⁶ Texty viz M. Chutná, D. Jílek, *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*, MÚ, Brno, 1994, s. 5f. 79-80, 134-135, 205, 263-264.

²⁵⁷ „Bez újmy aplikace Úmluv a tohoto Protokolu budou vážná porušení těchto dokumentů považována za válečné zločiny.“ (Ibid., s. 264)

²⁵⁸ Sr. v. Y. Sandoz, *Mise en oeuvre du droit international*, in: *Les dimensions internationales du droit humanitaires*, IHD - UNESCO - Pedone, Genève - Paris, 1986, s. 325.

trestní odpovědnost, a ostatních porušení, kde trestní postih nebyl stanoven. Jde o problém, který nejenom vždy vyvolával teoretické spory, ale má i velký praktický dopad. Již J. Pictet a jeho spoluautoři si při psaní komentáře k Ženevským úmluvám, tj. poměrně krátce po jejich přijetí a několik let od rozsudku Norimberského tribunálu, byli vědomi rozdílu mezi anglosaskou tradicí a evropskou kontinentální právní tradicí. Zatímco první pojetí umožňuje širší aplikaci mezinárodního humanitárního práva ve smyslu individuální trestní odpovědnosti za porušení jakéhokoli pravidla tohoto odvětví práva, i když neobsahuje sankce, druhé pojetí trestního práva požaduje vedle zákazu i jasně stanovenou sankci. A právě pojetí „závažných porušení“ v Ženevských úmluvách odráží, podle jejich souhlasného názoru, evropské pojetí legality trestů.²⁵⁹ V recentní odborné literatuře se pak objevuje shodný názor, upozorňující na to, že vzhledem k zásadě *nullum crimen sine lege* se může mezinárodní trestní odpovědnost uplatnit jen vůči pachatelům závažných porušení Ženevských úmluv, popř. Dodatkového protokolu I, ne však u jiných porušení humanitárního práva.²⁶⁰

Takový názor by ovšem znamenal nemožnost (přinejmenším *de lege lata*) stíhat jiná porušení humanitárního práva, zejména ta, jež byla spáchána ve vnitřním ozbrojeném konfliktu. V teorii se ovšem minimálně od první poloviny 90. let objevují i názory, které uznávají a prosazují - pomocí širší interpretace Ženevských úmluv nebo na základě obyčejového práva - mezinárodní trestní odpovědnost i mimo rámec „závažných porušení“ (v úzkém smyslu).²⁶¹ Právě na počátku 90. let se totiž v souvislosti s konfliktem v bývalé Jugoslávii tento problém vyhroutil a dostal vysoce praktický rozměr. Tuto otázku musely řešit i některé vnitrostátní soudy, které soudily osoby obviněné z válečných zločinů, spáchaných na území bývalé Jugoslávie. E. David jako příklad uvádí postup dánského soudu, který odsoudil jednoho Chorvata za porušení Ženevských úmluv č. III a IV, spáchaná v zajateckém táboře v Bosně, a to se zdůvodněním, že dánská vláda kvalifikovala konflikt jako mezinárodní.²⁶²

²⁵⁹ Srov. J. Pictet (ed.), (I) *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Commentary*, ICRC, Geneva, 1952, s. 351-353, 358, 364.

²⁶⁰ Srov. Ch. Zeileissen, *War Crimes under the Jurisdiction of the Tribunal on the Former Yugoslavia, Austrian Review of International & European Law*, 1998, vol. 3, No. 1, s. 55-57.

²⁶¹ Srov. T. Meron, *International Criminalisation of Internal Atrocities*, *AJIL*, 1995, vol. 89, s. 568 an., C. Meindersma, *Violations of Common Article 3 of the Geneva Conventions as Violations of the Laws and Customs of War under Article 3 of the Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, *Netherlands ILR*, 1995, vol. XLII, s. 380 an.

²⁶² Srov. Danish High Court, 3rd Chamber, Eastern Div., 25 November 1994, *Saric case*, cit. in: ICTY, *Decision of 2 October 1995 (Appeals Chamber) - Case No IT-94-1-AR72 - The Prosecutor v. Duško Tadić*, op. cit. 226, § 83. Srov. též E. David, *Principes de droit des conflits armés*, 2e éd., Bruylant, Bruxelles, 1999, s. 583.

Autor tuto interpretaci považuje za účelovou. Namísto toho nabízí jiný výklad, založený na společném článku 3 všech čtyř Ženevských úmluv, který se aplikuje za všech okolností, tj. i na vnitřní ozbrojený konflikt. Vzhledem k jeho systematickému zařazení mezi „všeobecná ustanovení“ by nic nemělo bránit jeho použití v kontextu trestních ustanovení, pokud se závažné porušení shoduje s obsahem zákazů uvedených v čl. 3.²⁶³ Je ovšem pravdivá námitka, založená na textu článku 1 odst. 1 Dodatkového protokolu II, který „rozvíjí a doplňuje“ společný článek 3 Ženevských úmluv (1949) a „nemění existující podmínky jeho aplikace“.²⁶⁴ Tím, že Protokol nestanoví trestní sankci za porušení těchto pravidel, naznačuje, že státy ještě v roce 1977 nezamýšlely označit za válečné zločiny porušení humanitárního práva, spáchaná v rámci vnitřního ozbrojeného konfliktu.

Mezinárodní právo ovšem od té doby doznalo určitý rozvoj, na kterém má vedle nauky hlavní zásluhu praxe států a mezinárodní judikatura. K chápání zákazů vyjádřených ve společném článku 3 Ženevských úmluv jakožto minimálního standardu, který se aplikuje jak ve válce mezinárodní, tak občanské, dopomohlo i rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora z r. 1986, který tato pravidla označil za „elementární výraz respektování lidskosti“ (*elementary considerations of humanity*),²⁶⁵ jež musí být dodržována za všech okolností.²⁶⁶ MSD tak aplikoval tato pravidla nikoli jako smluvní,²⁶⁷ ale jako obecně platná obyčejová pravidla. Jako doklad utvářejícího se *opinio juris* lze zmínit různé rezoluce Valného shromáždění a Rady bezpečnosti OSN, vyzývající k dodržování pravidel haagského i ženevského práva v každém ozbrojeném konfliktu, odsouzení Iráku různými státy (poprvé již v r. 1988) za použití chemických zbraní proti Kurdům na svém území, jakož i reakce států a Evropského společenství na porušování humanitárního práva v prvních fázích jugoslávského konfliktu (1991-1992).²⁶⁸ Rovněž Komise pro mezinárodní právo přijala širokou definici válečných zločinů, zahrnující porušení spáchaná v rámci jak mezinárodních, tak vnitřních ozbrojených

²⁶³ Srov. E. David, op. cit. 262, s. 584.

²⁶⁴ Text viz M. Chutná, D. Jílek, op. cit. 256, s. 282.

²⁶⁵ Case concerning *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, Judgment of 27 June 1986, *I.C.J. Reports 1986*, s. 114, § 218.

²⁶⁶ Srov. Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 901-902; P.-M. Dupuy, *Les „considerations élémentaires d'humanité“ dans la jurisprudence de la Cour internationale de justice*, in: *Droit et justice. Mélanges en l'honneur de Nicolas Valticos*, Pedone, Paris, 1999, s. 121-122.

²⁶⁷ Vzhledem k výhradě USA učiněné při uznání obligatorní jurisdikce Mezinárodního soudního dvora podle čl. 36 odst. 2 Statutu, která vyloučila příslušnost MSD pro spory vyplývající z mnohostranné smlouvy.

²⁶⁸ Srov. E. David, op. cit. 262, s. 585-587.

konfliktů, a to v návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva, schváleném v 1. a zejména pak ve 2. čtení v roce 1991, resp. 1996 (viz výše *sub 3.3.*).

Je smutnou skutečností, že přes rozvoj mezinárodního humanitárního práva ve smluvní i obyčejové podobě, zůstávalo až příliš mnoho případů jeho porušování nepotrestáno. Šlo nejen o zločiny Rudých Khmerů v Kambodži a místních vojenských velitelů v Somálsku, ale i o události např. v Súdánu, Iráku, na Haiti a jinde. Teprve když se podobné ukrutnosti objevily též v Evropě, v rámci konfliktu na území bývalé Jugoslávie (který přinejmenším v počátečních fázích probíhal jako vnitřní konflikt), začalo mezinárodní společenství reagovat. Rozhodujícím krokem bylo zřízení Mezinárodního tribunálu na základě Statutu schváleného rezolucí Rady bezpečnosti 827 (1993).

Jako *travaux préparatoires* stojí za pozornost návrh s komentářem vypracovaný Sekretariátem OSN a publikovaný jako zpráva generálního tajemníka z 3.5.1993. V této zprávě se mimo jiné připomíná, že „významný díl smluvního humanitárního práva se stal částí obyčejového mezinárodního práva“, a vyjadřuje se názor, že Tribunál by měl aplikovat pravidla, jež jsou nesporně součástí obyčejového práva, aby se předešlo „problému s účastí pouze některých, ale ne všech států v konkrétních úmluvách“.²⁶⁹ Někteří autoři ovšem oprávněně upozorňují, že se tvůrci Statutu vyhnuli výslovnému odkazu na Dodatkový protokol I (např. v souvislosti s pravidly regulace ozbrojeného konfliktu, typu „haagského práva“, v čl. 3), jakož i na Dodatkový protokol II (pravidla určená pro vnitřní konflikt).²⁷⁰ Toto bylo též kritizováno jako přílišná úslužnost Sekretariátu OSN vůči třem státům s postavením stálého člena Rady bezpečnosti, jež nebyly smluvními stranami Protokolů.²⁷¹ Další vývoj však ukázal, že to v praxi Mezinárodního tribunálu nebylo zásadní překážkou pro výkon jeho jurisdikce.

Jakkoli ještě ve Statutu MTT pro bývalou Jugoslávii nebylo vymezení válečných zločinů rozdělených do dvou ustanovení (čl. 2 a 3) zcela jednoznačné, zejména pokud jde o jejich použitelnost na porušení spáchaná v rámci vnitřního

²⁶⁹ Report of the Secretary-General pursuant to para. 2 of Security Council Resolution 808 (1993), UN Doc. S/25704; viz též in: ICTY, Basic Documents 1995, s. 155-229, §§ 33-34.

²⁷⁰ Srov. Ch. Zeleissen, op. cit. 260, s. 65-66.

²⁷¹ Srov. M. Sassoli, La première décision de la Chambre d'appel du Tribunal pénal pour l'ex-Yugoslavie: Tadić (compétence), *RGDIP*, 1996, vol. 100, No. 1, s. 131: „... une serviabilité exagérée du Secrétariat de l'ONU devant les trois membres permanents du Conseil de sécurité (France, Grande-Bretagne et Etats-Unis)...“. Je skutečností, že žádná z těchto velmocí nebyla v té době stranou Dodatkového protokolu I, a že pouze Francie (ale ne zbývající dva státy) ratifikovala Dodatkový protokol II. Teprve v r. 1998 (s účinností od 28.7.) ratifikovalo Spojené království oba Protokoly, což mohlo být mimo jiné ovlivněno i výkonem jurisdikce tohoto Tribunálu.

ozbrojeného konfliktu, přesto představuje i samotný Statut velký pokrok. O to důležitější místo však v tomto ohledu patří judikatuře, zejména prvnímu rozsudku ve věci *Tadić*. Třebaže Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii je orgánem aplikace, nikoliv tvorby práva, přispěl svým prvním rozsudkem k potvrzení a prosazení progresivního rozvoje mezinárodního humanitárního práva. Učinil tak nejen tím, že přesvědčivě zdůvodnil mezinárodněprávní základ své existence a přednostní pravomoci. Ve světle této judikatury může být vyvozena mezinárodní trestní odpovědnost za jakákoli vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, ať už k nim došlo v rámci mezinárodního anebo vnitřního ozbrojeného konfliktu. Tribunál tak položil solidní základy, o které se může v dalších případech opírat. Pokud ovšem jde o výslovné překonání dělení ozbrojených konfliktů na vnitřní a mezinárodní, toto pro účely mezinárodního trestního postihu zločinů páchaných za občanské války poprvé provedla Rada bezpečnosti až ve Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu (viz níže *sub 3.2.*).

3.1.3. Pravomoc Tribunálu vůči státům při získávání důkazů (případ *Blaškić*)

Mezinárodní trestní tribunály v současnosti - na rozdíl od dvou poválečných předchůdců (Norimberský a Tokijský tribunál) - nedisponují přímou pravomocí (zaštitěnou faktickou silou okupační správy) na území států, pro které byly zřízeny. Proto v řadě aspektů jsou závislé na spolupráci ze strany států, a to mimo jiné i při získávání důkazů. Jde přitom o důležitý problém, protože tyto mezinárodní tribunály budou hodnoceny jak podle efektivity, tak podle spravedlnosti vůči obžalovaným i obětem, což nelze zajistit bez dostatečného přístupu obžaloby i obhajoby k důkazním materiálům.²⁷² Bez získání dostatečných a věrohodných důkazů totiž nemůže být řízení spravedlivé, ani efektivní, a tím se zpochybňuje i samotná věrohodnost mezinárodních trestních tribunálů.

Tento problém byl poprvé jako klíčová otázka řešen Mezinárodním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v případě *Blaškić*.²⁷³ Šlo o případ chorvatského generála Tihomira Blaškiće, který se dobrovolně vzdal Mezinárodnímu tribunálu 1.4.1996. T. Blaškić byl obviněn, spolu s pěti dalšími členy Chorvatské rady obrany (HVO) v Bosně (tzv. Chorvatského společenství Herceg-Bosna), ze spá-

²⁷² Srov. J. Katz Cogan, The Problem of Obtaining Evidence for International Criminal Courts, *Human Rights Quarterly*, 2000, vol. 22, s. 405.

²⁷³ ICTY Case IT-95-14-T, The Prosecutor v. Tihomir Blaškić.

chánil závažných porušení mezinárodního humanitárního práva proti bosenským muslimům. V té době byl Tihomir Blaškić plukovníkem HVO a velitelem oblastního velitelství HVO v centrální Bosně, od srpna 1993 byl pak povýšen na generála a stal se náčelníkem štábu HVO. Generál Blaškić byl obžalován na základě individuální trestní odpovědnosti (čl. 7 odst. 1 Statutu) a trestní odpovědnosti nadřazeného (čl. 7 odst. 3) ze závažných porušení Ženevských úmluv z roku 1949 (čl. 2 Statutu), porušení zákonů a obyčejů války (čl. 3 Statutu) a zločinů proti lidskosti (čl. 5 Statutu). Soudní senát vynesl 3.3.2000 svůj rozsudek, kterým T. Blaškiće odsoudil k trestu odnětí svobody na 45 let, do kterého byla započtena doba vazby během procesu. Odsouzený se odvolal proti rozsudku k Odvolacímu senátu. V každém případě však T. Blaškić patří mezi nejvýše postavené vojenské představitele doposud souzené před Mezinárodním tribunálem pro bývalou Jugoslávii.

Případ *Blaškić* ovšem není mimořádně zajímavý kvůli skutkovým okolnostem, nýbrž proto, že jde o dosud nejvýznamnější rozhodnutí, týkající se výkladu důkazních pravidel a pravomoci Mezinárodního tribunálu vydávat soudní příkazy k předložení důkazů. Případem pověřená soudkyně Gabrielle Kirk McDonald vydala 15. 1. 1997 na základě žádosti prokurátora dva soudní příkazy k předložení důkazů (tzv. *subpoenae duces tecum*). Příkazy byly adresovány Chorvatské republice, jejímu ministru obrany Gojko Šušakovi, Federaci Bosna a Hercegovina a správci záznamů ústředního archivu bývalého ministerstva obrany Chorvatského společenství Herceg-Bosna. Soudní příkazy nařizovaly, aby důkazy, týkající se případu *Blaškić*, byly předloženy prokurátorovi Mezinárodního tribunálu. 28.2.1997 také obhájce požádal o vydání soudního příkazu k předložení důkazů, svědčících ve prospěch obviněného a adresovaného Bosně a Hercegovině. Chorvatsko však okamžitě napadlo platnost soudních příkazů (*subpoenas*) s odůvodněním, že Tribunál nemá právo vydávat takové příkazy státům a vysokým státním úředníkům, a že dokonce i v případě, kdyby Tribunál měl takové pravomoci, stát má přesto právo se mu zcela nepodřít s ohledem na ochranu zájmů národní bezpečnosti.²⁷⁴

Proto došlo v průběhu roku 1997 k několika veřejným jednáním Tribunálu, která vyústila nejprve v potvrzující rozhodnutí II. soudního senátu (18.7.) a posléze ve zrušující rozhodnutí Odvolacího senátu (29.10.). Hlavní otázkou bylo, zda Tribunál je zmocněn nařizovat státům, aby předložily dokumenty, které mají

²⁷⁴ Srov. Brief of the Republic of Croatia on *Subpoenae Duces Tecum*, Prosecutor v. Blaškić, T. Ch. II, Case IT-95-14-PT, § 1: „It is the position of the Croatian Government that a subpoena duces tecum, as an order issued 'under penalty', has no legal ground as a form of communication between the Tribunal and sovereign States and their government officials.“

důkazní hodnotu, a zda je v tomto ohledu příkaz dostavit se k soudu pod pohrůžkou sankce (tj. *subpoena*) nástrojem, který má proto Tribunál k dispozici. Ve svém rozhodnutí II. soudní senát potvrdil, že soudce Tribunálu je oprávněn vydávat příkazy státům a jednotlivcům, včetně vysokých vládních činitelů, k předložení důkazů nutných pro přípravu soudního řízení.²⁷⁵ Kromě toho tyto příkazy mohou obsahovat lhůtu, ve které musí jak státy, tak jeho představitelé vyhovět všem uvedeným požadavkům. Soudkyně McDonald to zdůvodnila - ve shodě se stanoviskem prokurátora - teorií implicitních pravomocí, podle které Mezinárodní tribunál by měl mít takové pravomoci, které, ačkoliv mu nebyly výslovně svěřeny, pro něj nutně vyplývají, protože jsou podstatné pro výkon jeho povinností. Výslovně se také opřela o článek 18 (právo prokurátora shromažďovat důkazy a vyžadovat pomoc států) a článek 19 Statutu (právo soudce vydávat nařízení, která mohou být potřebná pro vedení řízení), jakož i článek 54 Jednacího řádu, podle něhož soudce může vydávat příkazy, předvolání, subpoenae, zatykače a příkazy k převozu, nezbytné pro účely vyšetřování nebo pro přípravu či vedení řízení.

Pokud jde o druhou námitku Chorvatska, soudní senát dospěl k závěru, že splnění příkazu k předložení důkazů se nemohou státy a jednotlivci automaticky vyhnout tvrzením, že zveřejněním požadovaných dokumentů budou ohroženy zájmy národní bezpečnosti. Třebaže senát připustil možnost takovéto výjimky, příznakem státu výhradu národní bezpečnosti jako absolutní privilegium by bylo v rozporu s duchem a literou Statutu i povahou a účelem Mezinárodního tribunálu. Stát tento důvod může uplatnit, ale nemůže o něm jednostranně rozhodnout, protože jeho tvrzení musí být posouzeno příslušným senátem. Jak je zřejmé, toto rozhodnutí klade důraz na efektivní fungování Mezinárodního tribunálu a inspiruje se analogií s vnitrostátními trestními soudy. Nebere však již v potaz specifický kontext mezinárodního práva, v jehož rámci musí pracovat mezinárodní tribunály.²⁷⁶

Proti tomuto rozhodnutí se 18.7.1997 Chorvatská republika odvolala. Odvolací senát pak v říjnu vydal jednomyslné rozhodnutí, kterým zrušil soudní příkazy (*subpoenas*) vůči Chorvatsku a jeho ministru obrany, nicméně potvrdil, že Tribunál má podle článku 29 Statutu pravomoc vydávat příkazy a žádosti o spolupráci, které zavazují státy.²⁷⁷ Odvolací senát definoval pojem *subpoenae*

²⁷⁵ Blíže srov. ICTY, Press Release No. 230.

²⁷⁶ Srov. J. Katz Cogan, op. cit. 272, s. 419.

²⁷⁷ Viz ICTY, Press Release No. 253. Srov. P. Malanczuk, A Note on the Judgement of the Appeal Chamber of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia on the Issuance of Subpoenae Duces Tecum in the Blaškić Case, *Yearbook of International Humanitarian Law* 1998, Asser Instituut, The Hague, 1998, s. 229 a n.

duces tecum, který se vztahuje pouze na závazné příkazy, adresované Tribunálem pod pohrůzkou trestu jednotlivcům jako soukromým osobám. Tyto soudní příkazy však nemohou být adresovány státu nebo osobám, jednajícím ve svém úředním postavení.

Tribunál totiž nemá žádnou pravomoc přijímat donucovací opatření proti suverénním státům. V případě nevyhovění příkazu nebo žádosti o spolupráci Tribunál může vydat soudní nález o nevyhovění a zprávu Radě bezpečnosti OSN o porušení čl. 29 Statutu ze strany státu. Je pak na Radě bezpečnosti, zda a jaké opatření přijme proti nespolupracujícímu státu. Na druhé straně však státy nesmějí zadržovat dokumenty nebo další důkazní materiál, požadovaný Tribunálem, s odvoláním na zájmy národní bezpečnosti, dokud oprávněnost jejich zájmů není posouzena soudním senátem. Státní činitelé, jednající ve svém úředním postavení, nemohou být adresáty žádných závazných příkazů od Tribunálu. Tyto osoby jsou totiž pouze orgány státu, a proto Tribunál se musí ve všech případech, které vyžadují jednání daného státu, obrátit přímo na tento stát.

Rozhodnutí Odvolacího senátu ve věci *Blaškić* patří bezesporu mezi nejvýznamnější rozhodnutí nejen z hlediska fungování samotného Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, ale i z širší perspektivy pravomocí budoucího stálého Mezinárodního trestního soudu. Na rozdíl od soudního aktivismu II. soudního senátu, Odvolací senát zvolil pragmatické řešení, které představuje delikátně vyvážený kompromis mezi potřebou efektivního vyšetřování zločinů a realistickým odhadem prostředků, kterých může Tribunál s úspěchem využít. Toto rozhodnutí sice těžko uspokojí stoupence co nejsilnějšího a na státech nezávislého mezinárodního trestního soudnictví (po vzoru trestního práva), odráží však dosažený stav rozvoje mezinárodního práva. Z tohoto hlediska (a také teoretickou úrovní) více odpovídá logice obecného mezinárodního práva, včetně rozlišování mezi individuální trestní odpovědností a odpovědností států.

Ukazuje se opět, jak nedostatečně se rozvinulo od doby Norimberského procesu (který ovšem probíhal za zcela jiných okolností) mezinárodní trestní právo, zejména jeho procesní pravidla. Je nesporné, že v činnosti Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii - v návaznosti na jeho Statut a Jednací řád - se teprve mnohá pravidla dotvářela. To je velmi důležité, protože činnost tohoto Tribunálu byla pozorně sledována a v mnoha ohledech ovlivnila přípravu i konečnou podobu Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998).²⁷⁸ Rozhodnutí ve věci

²⁷⁸ Srov. V. Morris, M.P. Scharf, *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, Transnational Publishers, NY, 1995, s. 354.

Blaškić rozhodně patří právě mezi takové případy. Řešení, obsažené v čl. 29 Statutu ICTY a v citovaném rozhodnutí, totiž předznamenalo podobu čl. 86 (obecný závazek spolupracovat),²⁷⁹ čl. 87 (žádosti o spolupráci)²⁸⁰ a čl. 93 Statutu MTS (jiné formy spolupráce).²⁸¹ (viz níže)

3.2. Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

Druhým *ad hoc* zřízeným tribunálem, byť poněkud méně známým než tribunál pro bývalou Jugoslávii, je Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu. Byl zřízen necelý rok po svém předchůdci (který pro něj představoval v mnohém směru model), a to na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN 995 (z 8.11.1994), s výlučným úkolem „soudit osoby odpovědné z činů genocidy a dalších závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaných na území Rwandy, a rwandské občany odpovědné z takových činů a porušení spáchaných na území sousedních států mezi 1. lednem a 31. prosincem 1994“.²⁸² Rada bezpečnosti jménem mezinárodního společenství tak reagovala na masově páchané ukrutnosti, k nimž došlo v roce 1994 během ozbrojených střetů v občanské válce (přesněji kmenové či etnické) ze strany extremistů z kmene Hutů, posílených prezidentskou gardou a částí vojska a policie, proti menšinovým Tutsiům i umírněným Hutům. Tyto činy byly páčány nejen na vlastním území Rwandy, ale i na území sousedních států, kam se mnohé oběti fyzické likvidace a pronásledování uchýlovaly. Konflikt měl za následek přes půl milionu mrtvých a na 2 miliony uprchlíků.²⁸³ Statut Mezinárodního tribunálu pro Rwandu vykazuje mnohé shodné znaky se svou starší předlohou (Sta-

²⁷⁹ Srov. C. Kress, in: O. Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, op. cit. 240, article 86, margin Nos. 6-7.

²⁸⁰ Srov. C. Kress, K. Prost, in: O. Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, op. cit. 240, article 87, margin Nos. 31-38.

²⁸¹ Srov. K. Prost, A. Schlunck, in: O. Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, op. cit. 240, article 93, s. 1101-1102.

²⁸² Viz UN Doc. S/RES/955 (8.11.1994), § 1. Statut Rwandského tribunálu byl přijat jako příloha této rezoluce; text viz *International Legal Materials*, vol. 33, 1994, s. 1602. Rezoluce byla přijata při abstenci Číny (která však nepoužila veta), proti hlasoval jen jeden nestálý člen Rady bezpečnosti, a to Rwanda.

²⁸³ Srov. M. Mubiala, *Le Tribunal international pour le Rwanda: vraie ou fausse copie du Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie?*, *Revue générale de droit international public*, vol. 99, 1995, No. 4, s. 949. Srov. též Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 906.

tut tribunálu pro bývalou Jugoslávii), ale zároveň i některé podstatné odlišnosti. Stejný je způsob vzniku na základě závazné rezoluce Rady bezpečnosti, jakož i časově i místně omezená jurisdikce obou tribunálů. Obdobná je i organizační struktura Tribunálu, kterou opět tvoří soudní senáty a Odvolací senát, úřad prokurátora a soudní kancelář. Statut nového Tribunálu dokonce využívá i některých orgánů již existujícího Tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Je to podle čl. 12 odst. 2 Odvolací senát (*Appeals Chamber*) a podle čl. 15 odst. 3 i prokurátor (*Prosecutor*), a to ke sladění postupů obou soudních orgánů. Součinnost obou mezinárodních tribunálů dále zajišťuje zvláštní styčný úřad (*Bureau de liaison*) v Haagu.²⁸⁴ Jinak za sídlo Mezinárodního tribunálu pro Rwandu bylo Radou bezpečnosti určeno severotanzanské město Arusha, a to hlavně z bezpečnostních důvodů (i když rwandská vláda navrhovala za sídlo své hlavní město Kigali).

Rozdíl mezi oběma tribunály se týká především příslušnosti *ratione materiae*. Statut Mezinárodního tribunálu pro Rwandu obsahuje pouze tři kategorie zločinů. Tribunál je oprávněn trestat v prvé řadě zločin genocidy (čl. 2), který je vymezen shodně s Úmluvou o zabránění a trestání zločinu genocidia (1948) a s čl. 4 Statutu Tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Rovněž zločiny proti lidskosti (čl. 3) zde jsou definovány obecnou podmínkou (součást rozšířeného či systematického útoku proti jakémukoliv civilnímu obyvatelstvu) a výčtem jednotlivých skutkových podstat, a to ve znění, použitím v čl. 5 Statutu jugoslávského tribunálu. Rozdíl spočívá pouze v tom, že Statut Tribunálu pro Rwandu definitivně opustil od požadované souvislosti těchto zločinů s ozbrojeným konfliktem (*war nexus*). V případě zločinů proti lidskosti vůbec nepředpokládá existenci ozbrojeného konfliktu, neboť tyto zločiny, podobně jako genocidium, mohou být spáchány i v době míru.²⁸⁵ Tím se liší od zbytečně zužujícího pojetí článku 5 Statutu jugoslávského tribunálu.

Hlavní rozdíl se projevuje v článku 4 rwandského Statutu (Porušení článku 3 společného Ženevským úmluvám a Dodatkového protokolu II), který je pojmán odlišně, ve srovnání s obdobným ustanovením Statutu Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (čl. 2). I když judikatura haagského tribunálu jistě může být inspirující i pro druhý *ad hoc* tribunál, jeden z hlavních problémů *causy Tadić* (viz výše), tj. aplikovatelnost Statutu na porušení humanitárního práva

²⁸⁴ Srov. Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 906.

²⁸⁵ Op. cit. 282; srov. též Th. Meron, op. cit. 253, s. 242; C. Cissé, *The End of a Culture of Impunity in Rwanda? Prosecution of Genocide and War Crimes before Rwanda Courts and the ICTR*, *Yearbook of International Humanitarian Law* 1998, Asser Instituut, The Hague, 1998, s. 161 a n.

v rámci vnitřního ozbrojeného konfliktu, zde nebude nutno řešit. Rada bezpečnosti totiž už ve Statutu Mezinárodního tribunálu pro Rwandu - vzhledem k faktické situaci v této zemi - výslovně rozšířila věcnou příslušnost na zločiny, spáchané v průběhu vnitřního konfliktu.

Učinila tak odkazem na humanitární minimum pro občanské války, obsažené ve společném čl. 3 Ženevských úmluv (1949), jakož i na Dodatkový protokol II, který obsah tohoto článku rozvíjí a doplňuje. Z tohoto důvodu si zaslouží reprodukci v čl. 4 uvedený příkladný výčet porušení, která naplňují tento zločin. Jedná se o: (a) útoky proti životu, zdraví a fyzické či duševní integritě osob, zejména vraždou a krutým zacházením, jako je mučení, zmrzačení nebo veškeré formy tělesných trestů; (b) kolektivní tresty; (c) brání rukojmí; (d) teroristické činy; (e) útoky proti osobní důstojnosti, zejména pokoufující či ponižující zacházení, znásilňování, nucená prostituce a jiné formy útoku proti mravnosti v sexuální oblasti; (f) plenění; (g) ukládání trestů a vykonávání poprav bez předchozího rozsudku, vynesenoho řádně ustaveným soudem, poskytujícím veškeré záruky soudního řízení, které jsou uznávány civilizovanými národy jako nezbytné; (h) hrozby spáchání jakéhokoli z výše uvedených činů.

Statut neřeší otázku, zda zakázané činy, které čl. 4 převzal z Dodatkového protokolu II k rozšíření obsahu vyplývajícího ze společného čl. 3 Ženevských úmluv, se již staly součástí obecného mezinárodního práva humanitárního, resp. jeho kogentních norem. Určité pochybnosti jsou vyjádřeny i ve zprávě generálního tajemníka, předložené na základě § 5 rezoluce Rady bezpečnosti 955 (1994).²⁸⁶ Přesto je nesporné, že stíhání všech těchto porušení humanitárního práva je v kompetenci Tribunálu pro Rwandu a právě jeho judikatura k takové obyčejové stabilizaci může vést.²⁸⁷ Není ostatně náhodou, že některá z těchto porušení Dodatkového protokolu II se následně dostala mezi skutkové podstaty válečných zločinů v širokém smyslu, definovaných ve Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998). Vzhledem k širšímu pojetí porušení humanitárního práva vzhledem na povahu událostí v Rwandě (jako čistě vnitřního ozbrojeného konfliktu) bylo ve výčtu zločinů stíhaných Tribunálem upuštěno od zařazení válečných zločinů v užším smyslu, které jsou naplněny porušením haagské úpravy válečného práva z r. 1907.²⁸⁸

²⁸⁶ Doc. S/1995/134 (13.2.1995), s. 3-4: „L'article 4 du statut inclut ... les violations du Protocole additionnel II qui, dans son ensemble, n'a pas encore été universellement reconnu comme faisant partie du droit international coutumier ...“.

²⁸⁷ Srov. Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 908.

²⁸⁸ Jde o IV. Haagskou úmluvu, jejíž obsah byl zčásti převzat v čl. 3 Statutu Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (viz výše).

Jakkoliv největší rozdíl mezi dvěma dosavadními tribunály se týká věcné příslušnosti, porovnání si zaslouží i další aspekty. Co se týče územní a časové příslušnosti, čl. 7 Statutu Tribunálu pro Rwandu ji upravuje se dvěma odchylkami od starší předlohy. Jurisdikce novějšího Tribunálu se vztahuje nejen na území Rwandy (zahrnující zemský povrch a vzdušný prostor), ale i na území sousedních států, pokud jde o zločiny tam spáchané rwandskými občany. Druhý rozdíl spočívá v tom, že tento Tribunál má příslušnost *ratione temporis* omezenou pouze na činy spáchané v roce 1994 (od 1.1. do 31.12.), zatímco Tribunál pro bývalou Jugoslávii ji má vymezenou jen začátkem (od 1.1.1991), ale nikoliv koncem. To je dáno především faktickým časovým ohraničením nejhorších násilností v Rwandě, na rozdíl od situace na území bývalé Jugoslávie, která procházela řadou fází vnitřního i mezinárodního ozbrojeného konfliktu.

Pokud jde o příslušnost *ratione personae* (nad fyzickými osobami) a vztah ke konkurenční pravomoci vnitrostátních soudů, tyto otázky jsou upraveny shodně, jako ve Statutu pro bývalou Jugoslávii, tedy včetně přednostní jurisdikce Mezinárodního tribunálu. Stejně je tomu s úpravou principu *non bis in idem*, včetně připuštění dvou omezených výjimek. Totéž platí o shodné úpravě práv obviněného v obou statutech. Rovněž organizace Tribunálu a řízení před ním, včetně jednacího řádu a dalších předpisů, vychází z modelu a procesních pravidel Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Třebaže v Rwandě stále existuje trest smrti, Mezinárodní tribunál může uložit výlučně trest odnětí svobody, jehož délka by měla přihlížet k obecné praxi, uplatňované u tohoto druhu trestu rwandskými soudy.

Možná i z těchto důvodů, jakož i pro svůj pozdější vznik a vzhledem k místu sídla (Arusha), zůstává dodnes Mezinárodní tribunál pro Rwandu poněkud ve stínu svého haagského vzoru. Je to možná poněkud nespravedlivé vzhledem k objemu práce, kterou již vykonal a kterou se zabývá. Třebaže vzhledem k masovému páčání zločinů a množství extremistických Hutů, kteří se na nich podíleli, je prakticky nemožné postavit všechny pachatele před Mezinárodní tribunál a předpokládá se proces jen s hlavními organizátory, přesto jde o úctyhodný úkol. Tribunál zahájil vyšetřování proti asi 400 identifikovaných osob, z nichž se ovšem větší část uchýlila do zahraničí. Přesto se mu jich podařilo již větší počet postavit před soud a u některých již vynést rozsudky. Po určitém zpoždění při zahájení činnosti Tribunálu jeho rozsudků dnes velmi rychle přibývá.

Některé z nich jsou přitom velmi významné z hlediska interpretace pravidel, upravujících skutkové podstaty jednotlivých zločinů podle mezinárodního práva.

Příkladem je rozsudek soudního senátu Tribunálu ve věci *Akayesu* z 2.9.1998.²⁸⁹ Jean-Paul Akayesu byl v době masakrů Tutsiů starostou venkovské obce Taba, kde v důsledku těchto událostí zahynuly přinejmenším dva tisíce osob. Místo toho, aby se pokusil zabránit vraždění, aktivně se ho zúčastnil nebo k němu vyzýval. Byl obviněn a odsouzen ze zločin genocidy a několika skutkových podstat zločinů proti lidskosti. Inovativní význam rozsudku spočívá především v aplikaci skutkové podstaty genocidy na události v Rwandě. Šlo o to, zda vraždění Tutsiů ze strany Hutů bylo spácháno „v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu“ ve smyslu definice genocidy. Předběžnou otázkou bylo, zda Tutsiové takovou skupinu tvoří. Tribunál došel k závěru, že i když Tutsiové sdílejí s Hutí národnost, rasu, náboženství, společný jazyk i kulturu, takže by - technicky vzato - nebyli odlišnou etnickou skupinou, přesto je třeba vykládat účel Úmluvy proti genocidii tak, že má být chráněna jakákoliv skupina, která je podobná výše uvedeným z hlediska stability a trvalosti. Příslušnost k takové skupině musí být určena narozením, na rozdíl od mobilnějších skupin (politických či hospodářských), ke kterým se jednotlivec může připojit na základě dobrovolného závazku.²⁹⁰ Tribunál konstatoval, že dlouhodobé rozlišování na základě obyčejů i zákonů (povinné uvádění původu v osobních průkazech) vedlo k tomu, že Tutsiové musí být považováni za etnickou skupinu. Speciální úmysl k jejímu zničení byl Akayesuovi prokázán v jeho projevech, rozkazech, v některých případech i osobní účasti na bití, zabíjení a znásilňování Tutsiů, takže byl uznán vinným ze zločinu genocidy.

Dalším průlomovým aspektem rozsudku je výklad některých skutkových podstat zločinů proti lidskosti, ze kterých byl Akayesu rovněž usvědčen. Jedná se o znásilnění (uvedené v čl. 3 (g) Statutu) a dále také „sexuální násilí“, které sice není ve Statutu výslovně zmíněné, ale Tribunál tento zločin odvodil z jiných ustanovení jako „každý čin sexuální povahy, který je spáchán na osobě za okolností zahrnujících donucení“. Tím se rozumí nejen fyzické násilí, ale také hrozby, zastrašování, vydírání a jiné formy tísně.²⁹¹ Na druhé straně byl Akayesu sice obviněn, ale zproštěn viny z porušení čl. 4 Statutu (tj. porušení společného čl. 3 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu II). Podle názoru Tribunálu se tato ustanovení vztahují na chování osob, které

²⁸⁹ Prosecutor v. Akayesu, Case ICTR-96-4-T, Judgement (Sept. 2, 1998).

²⁹⁰ Ibid., § 6.3.1. Srov. též J. Fuchs, Co je genocida?, *Trestní právo*, vol. V, 9/2000, s. 18-24.

²⁹¹ Ibid., §§ 6.4., 7.7.

vzhledem ke své pravomoci odpovídají za vedení nepřátelských akcí. To zahrnuje všechny příslušníky ozbrojených sil, ale z civilistů pouze na ty, kteří jsou jako veřejní činitelé nebo osoby reprezentující vládu legálně pověřeni podporovat, či plnit válečné úsilí. Nepodařilo se však prokázat, že Akayesu spadal do této kategorie.²⁹²

Tento patrně nejcitovanější z dosavadních rozsudků Mezinárodního tribunálu pro Rwandu je na jedné straně vysoce oceňován pro precedentní interpretaci a aplikaci zločinu genocidy na podmínky etnického konfliktu v Rwandě a kvalifikaci sexuálních násilných činů jako zločinů proti lidskosti. Na druhé straně se někdy kritizuje příliš vysoký standard pro prokázání odpovědnosti civilistů za válečné zločiny.²⁹³ V každém případě jde o významný praktický příspěvek Tribunálu pro Rwandu k obohacení výkladu jednotlivých skutkových podstat zločinů podle mezinárodního práva.

3.3. Perspektiva mezinárodního trestního soudnictví - nové tribunály ad hoc?

Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu jsou z hlediska časového i z hlediska logiky právního vývoje předchůdci stálého mezinárodního trestního soudu. Statut Mezinárodního trestního soudu (1998) tak nemusel navazovat jen na 50 let starý precedent poválečného postihu válečných zločinů a dalších zločinů podle mezinárodního práva. Naopak, vývoj v oblasti smluvního i obyčejového práva byl již ze značné části promítnut ve statutech *ad hoc* tribunálů, na které mohl Statut MTS zejména v otázce materiálního práva (definice zločinů) navázat, případně provést jen určitá upřesnění a doplnění. K tomuto budoucímu Mezinárodnímu trestnímu soudu se dnes upírají mnohá očekávání, ale na jeho vznik bude třeba ještě nějakou dobu čekat, protože Statut (přijátý jako mnohostranná smlouva) potřebuje 60 ratifikací k tomu, aby mohl vstoupit v platnost. I když nakonec vstoupí v platnost, nový Soud nebude moci stíhat zločiny, ke kterým v mezidobí došlo. Tento zdánlivý paradox je vysvětlitelný tím, že Statut MTS nebude působit retroaktivně. Kromě toho některé významné státy odmítají tento Statut podepsat i ratifikovat, i když jinak se stavějí pozitivně k *ad hoc* tribu-

²⁹² Ibid., §§ 6.5., 7.1.

²⁹³ Srov. D.M Amann, *Prosecutor v. Akayesu. Judgment by the International Tribunal for Rwanda on charges of genocide and international crimes of sexual violence*, *AJIL*, vol. 93, 1999, No. 1, s. 195-199.

nálům ustaveným Radou bezpečnosti. Klade se proto otázka, zda dosavadní praxe tribunálů OSN má, a bude mít i na příště své opodstatnění.²⁹⁴

Již současný vývoj v této oblasti dává jednoznačně za pravdu těm autorům, kteří tvrdí, že nic z právního hlediska nebrání tomu, aby zřízení dalších *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů pokračovalo (před zahájením činnosti MTS i poté).²⁹⁵ Takový postup může být naopak i politicky vhodný a potřebný. Jakkoliv se již objevily úvahy o možnosti zřídit takové tribunály pro Kambodžu, Východní Timor, popř. jiné země, kde v dávnější či zcela nedávné minulosti docházelo k masovému páchání zločinů podle mezinárodního práva, dosud nebyly podniknuty konkrétní kroky. V průběhu roku 2000 se zájem mezinárodního společenství mimo jiné obrátil k otázce stíhání zločinů proti lidskosti, spáchaných zejména v průběhu r. 1999 na Východním Timoru. Protože indonéské úřady, přes dané sliby o postihu pachatelů těchto zločinů podle vlastního trestního zákona, nedostatečně spolupracují s Přechodnou správou OSN na Východním Timoru (*United Nations Transitional Administration in East Timor*), Rada bezpečnosti na základě doporučení Vyšetřovací komise pro Východní Timor z 2.2.2000 začala zvažovat zřízení mezinárodního tribunálu pro lidská práva. Ten by byl složen ze soudců jmenovaných OSN, a měl pravomoc přijímat stížnosti a soudit osoby obviněné ze zločinů spáchaných na Východním Timoru od ledna 1999. Vzhledem k nesouhlasu ze strany Indonésie a obavám z veta Číny však Rada bezpečnosti do konce r. 2000 nerozhodla podle kapitoly VII Charty o zřízení takového tribunálu.²⁹⁶ V současné době je proto nejbližší vzniku tribunál pro Sierra Leone.

V této západoafrické zemi totiž v posledních letech probíhá občanská válka, která vypukla již v r. 1991 a s určitými přestávkami pokračuje na různých částech území Sierra Leone do současnosti. Přestože na sebe nepoutala takovou pozornost mezinárodního veřejného mínění jako konflikty v bývalé Jugoslávii a ve Rwandě, byly činěny mnohé kroky k uklidnění situace jak na regionální úrovni (v rámci Hospodářského společenství států západní Afriky - ECOWAS), tak na univerzální úrovni (Rada bezpečnosti OSN). Do země byla též vyslána mírová mise OSN (UNAMSIL). Přesto byly v Sierra Leone spáchaný mnohé

²⁹⁴ Srov. Ch. Staker, *Will There be a Role for Other International Criminal Tribunals after the Establishment of an ICC?*, *International Law FORUM du droit international*, zero issue, 1998, s. 17.

²⁹⁵ Srov. zejm. Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 915.

²⁹⁶ Srov. B. Cochrane Alexander, *East Timor: Will There Be Justice?*, *Human Rights Brief*, vol. 8, 2000, No. 1, s. 5-7.

velmi závažné zločiny proti obyvatelům této země i proti personálu OSN, které dosud nebyly potrestány, a hrozí, že vzhledem k široké amnestii by nemusely být stíhány ani v budoucnu. Mírová dohoda z Lomé, podepsaná 7.7.1999, totiž předvídá všeobecnou amnestii spolu se zahájením národního procesu pravdy a usmíření (čl. IX a XXVI).²⁹⁷ Zvláštní zástupce generálního tajemníka OSN však při podpisu této dohody připojil prohlášení, že ustanovení o amnestii se nebudou vztahovat na zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva.²⁹⁸

Rozhodujícím krokem ke zřízení mezinárodního tribunálu pro Sierra Leone se stala rezoluce Rady bezpečnosti 1315 (2000) z 14.8.2000, která požádala generálního tajemníka OSN vyjednat dohodu s vládou Sierra Leone o zřízení nezávislého zvláštního soudu, jehož jurisdikce by se vztahovala na zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva, jakož i na některé zločiny podle práva Sierra Leone, spáchané na území tohoto státu.²⁹⁹ Na základě tohoto mandátu proběhly negociace mezi týmem OSN, jmenovaným generálním tajemníkem, a zástupci vlády Sierra Leone. Výsledkem těchto jednání bylo vypracování textu Dohody mezi OSN a vládou Sierra Leone o zřízení Speciálního soudu pro Sierra Leone, jejíž přílohou je Statut tohoto soudu.

Právní povaha Speciálního soudu pro Sierra Leone vyplývá z jeho konstitutivního instrumentu. Na rozdíl od Mezinárodních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, které byly zřízeny rezolucí Rady bezpečnosti a představují tak subsidiární orgány OSN, předpokládáný Speciální soud bude mít smluvní bázi v podobě dohody mezi OSN a vládou Sierra Leone. Přes svůj název je Speciální soud v podstatě mezinárodním soudem *sui generis*. Jeho právní základ je mezinárodněprávní, ale bude mít smíšenou jurisdikci a složení. Aplikovatelné právo, podle kterého bude soudit zločiny, zahrnuje jak mezinárodní právo, tak právo Sierra Leone. Také složení Soudu je smíšené a bude zahrnovat jak mezinárodní soudce, jmenované generálním tajemníkem OSN, tak soudce ze Sierra Leone. V soudních senátech i v Odvolacím senátu budou mít mezinárodní soudci většinu. Podobně je tomu s dalšími úředníky Soudu. Prokurátora bude jmenovat generální tajemník OSN, jeho zástupce pak vláda Sierra Leone, a to vždy po konzultaci s druhou stranou. Protože tento Soud se zřizuje na základě smlouvy,

²⁹⁷ Text Mírové dohody z Lomé viz UN Doc. S/1999/777.

²⁹⁸ Srov. Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, UN Doc. S/2000/915 (4.10.2000), s. 5, § 23.

²⁹⁹ Srov. UN Doc. S/RES/1315 (2000), § 1-2.

není zakotven v existujícím administrativním systému OSN, ale vztahy s ním upravuje Dohoda (např. výsady a imunity), popř. budoucí ujednání. Sídlo Soudu bude na území Sierra Leone. K dořešení ještě zbývá důležitá otázka finančního mechanismu (čl. 6 Dohody), na základě kterého by se hradily výdaje Soudu.³⁰⁰

To jsou základní odlišnosti Speciálního soudu pro Sierra Leone od dosavadních tribunálů OSN, s nimiž má ovšem nový Soud na druhou stranu mnohé společné znaky. Určité odlišnosti jsou pak vždy odůvodněny specifiky konfliktu v Sierra Leone a nic nemění na základním konstatování, že jde o další mezinárodní trestní tribunál. Jeho fungování bude založeno na principu konkurenční pravomoci, s předností ve vztahu k vnitrostátním soudům Sierra Leone (čl. 8), avšak pouze k těmto soudům. Přednostní jurisdikce se nevztahuje na soudy třetích států, od kterých nemůže ani vyžadovat předání osob, obviněných ze spáchaní zločinů v Sierra Leone. Právní základ v dvoustranné smlouvě Soudu neumožňuje (na rozdíl od mnohostranné smlouvy nebo rezoluce Rady bezpečnosti) vyžadovat spolupráci od jiných států. To je právě zásadní odlišnost jak od tribunálů OSN pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, tak od Mezinárodního trestního soudu, předvídaného na základě Římského statutu. V této souvislosti se ovšem klade otázka efektivitu postihu osob obviněných ze zločinů, které uprchly z území Sierra Leone především do sousedních států, popř. i jinam. Těžko lze předpokládat sjednání mnohostranné smlouvy k tomuto účelu. Jako pravděpodobnější cesta se jeví uzavírání kolaterálních dvoustranných smluv s dalšími (zejm. africkými) státy pro zajištění spolupráce se Speciálním soudem pro Sierra Leone. Podle čl. 10 Dohody, který upravuje jeho právní subjektivitu, ostatně Speciální soud může uzavírat dohody se státy, které mohou být nezbytné pro výkon jeho funkcí. Nic by však také nebránilo Radě bezpečnosti, aby případně Soud pro tyto účely vybavila pravomocemi, odvozenými z kapitoly VII Charty OSN.³⁰¹

Příslušnost *ratione materiae* tohoto Speciálního soudu bude širší než u předchozích dvou tribunálů OSN. Patří do ní totiž jak zločiny podle mezinárodního (humanitárního) práva, tak i některé trestné činy podle práva Sierra Leone. To je určité specifikum oproti dosavadní praxi mezinárodního trestního soudnictví, ale

³⁰⁰ Rezoluce Rady bezpečnosti 1315 (2000) spíše počítala v § 8 (c) s dobrovolnými příspěvky, ale zpráva generálního tajemníka naznačuje, že připadají v úvahu i jiná řešení, od rozpočtu OSN až po financování ze zdrojů Sierra Leone s mezinárodní pomocí. Odhadované výdaje na první rok činnosti Soudu přitom činí podle platových tabulek OSN částku 22 milionů USD. Srov. Report ..., op. cit. 298, s. 11-13.

³⁰¹ Viz Report, op. cit. 298, s. 3, § 10.

vyplývá z konkrétních podmínek konfliktu v této zemi a z potřeby řešit danou situaci (zejm. čelit riziku beztržnosti alespoň u nezávažnějších porušení). Zařazení jednotlivých kategorií zločinů do Statutu vychází z doporučení obsaženého v rezoluci Rady bezpečnosti 1315 (2000). První dvě kategorie, tj. zločiny proti lidskosti (čl. 2) a porušení článku 3 společného Ženevským úmluvám a Dodatkovému protokolu II (čl. 3), přebírají doslova shodná ustanovení Statutu Mezinárodního tribunálu pro Rwandu a po obsahové stránce odpovídají i skutkovým podstatám, zařazeným pod zločiny proti lidskosti a válečné zločiny ve Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998). Vesměs jde o porušení pravidel, považovaných za součást obecného mezinárodního práva obyčejového. Ze zločinů podle mezinárodního práva, definovaných ve statutech jiných mezinárodních tribunálů, zde však chybí zločin genocidy. Tato mezera je vysvětlitelná nedostatkem důkazů o tom, že masové vraždění v Sierra Leone bylo v kterékoli fázi konfliktu páčáno proti určité národní, etnické, rasové nebo náboženské skupině s cílem zničit tuto skupinu jako takovou. Proto bylo rozhodnuto genocidu do Statutu Speciálního soudu pro Sierra Leone vůbec nezařazovat.³⁰²

Kromě výše uvedených zločinů definuje dále Statut i jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva (čl. 4), která zčásti odrážejí existující obyčejové právo, zčásti představují inovační prvky. Výběr skutkových podstat není náhodný, ale vychází z porušení typických právě pro konflikt v Sierra Leone. První případ představují (a) úmyslné útoky proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo proti jednotlivým civilistům, kteří se aktivně neúčastní nepřátelských akcí a do jisté míry i (b) „úmyslné vedení útoků proti personálu, zařízení, materiálu, jednotkám či vozidlům účastnícím se humanitární pomoci nebo mírové mise v souladu s Chartou OSN, pokud mají nárok na ochranu, poskytovanou civilním osobám či civilním objektům podle mezinárodního práva ozbrojených konfliktů“. Za splnění uvedené podmínky se totiž i na členy mírových misí (*peacekeeping personnel*) hledí jako na civilisty. Jde o zvláště ohroženou skupinu, která si vzhledem k humanitární či mírové misi zaslouží speciální ochranu.

Poněkud jiným případem je (c) únos a nucený nábor dětí mladších 15 let do ozbrojených sil za účelem jejich využívání k aktivní účasti v nepřátelských akcích. Rozsáhlá účast dětských bojovníků totiž představuje smutné specifikum ozbrojeného konfliktu v Sierra Leone. Není sporu o mezinárodněprávním záka- zu náboru dětí do ozbrojených sil, který nejprve stanovil čl. 4 odst. 3c) Dodat-

kového protokolu II (1977), poté čl. 38 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte (1989). Sporné může být pouze to, zda z obyčejového mezinárodního práva již vyplývá i individuální trestní odpovědnost pachatele takového jednání, což poprvé formuloval čl. 8 odst. 2 (b) (xxvi) Statutu MTS (1998), který dosud nevstoupil v platnost. Statut Speciálního soudu ovšem na rozdíl od citovaných předloh kriminalizuje pouze „únos a nucený nábor“, tedy zřejmě jednání trestné podle mezinárodního práva.³⁰³

I kdyby však nebyly všechny aspekty uvedených činů pokryty obyčejovým právem, Statut přijatý ve formě smlouvy mezi OSN a vládou Sierra Leone poskytuje sám dostatečný právní základ pro jejich trestní postih. Totéž platí *mutatis mutandis* i pro trestné činy podle práva Sierra Leone, vyjmenované v čl. 5 Statutu. Zde pojmově nikdy nepůjde o zločiny podle mezinárodního práva, avšak relativně vysoká společenská nebezpečnost a vysoká frekvence páčání těchto činů na území Sierra Leone opodstatňují jejich svěřeni do věcné kompetence Speciálního soudu. Jedná se o dvě skupiny činů: jednak trestné činy zneužívání dívek (mladších 13, resp. 14 let) a jejich únos k nemravným účelům - podle zákona o předcházení krutosti vůči dětem z r. 1926, jednak úmyslné ničení majetku, zejména žhářství - podle zákona o zlovolných škodách z r. 1861. Je zřejmé, že v důsledku aplikace dvou právních systémů se znaky skutkových podstat budou řídit a posuzovat buď podle mezinárodního nebo podle vnitrostátního práva. Podle povahy činu se také budou lišit pravidla dokazování, a proto se podle čl. 14 Statutu bude Jednací řád Mezinárodního tribunálu pro Rwandu používat pouze přiměřeně. Soudci Speciálního soudu si budou moci přijmout dodatečná pravidla, anebo v přiměřené míře aplikovat trestní řád Sierra Leone z r. 1965. Zřejmě i z těchto důvodů se počítá s tím, že soudci i další pracovníci Speciálního soudu budou převážně pocházet ze západoafrických států a zemí Britského společenství (*Commonwealth*), jež sdílejí společný jazyk a právní systém *common law*.³⁰⁴ Ostatně i podle čl. 24 Statutu má být pracovním jazykem Soudu pouze angličtina, a to na rozdíl od stávajících tribunálů OSN, kde se uplatňuje navíc i francouzština.

Jestliže otázka časové a místní příslušnosti Soudu byla již zmíněna výše, zbývá ještě problematika příslušnosti *ratione personae*. V souladu se zadáním obsaženým v rezoluci Rady bezpečnosti 1315 (2000) se Speciální soud zřizuje ke stíhání osob, které nesou za zločiny odpovědnost největší (§ 3 rezoluce, resp.

³⁰³ Ibid., s. 4, § 17-18.

³⁰⁴ Ibid., s. 5 a 11, § 19-20, 59.

³⁰² Ibid., s. 3, § 13.

čl. 1 Statutu). Za „nejvíce odpovědné“ osoby se považují političtí a vojenští představitelé a další osoby s velitelskou pravomocí v rámci hierarchie velení. Vzhledem ke zvláštnostem konfliktu v Sierra Leone však z kompetence Soudu nejsou nutně vyňaty ani děti ve věku mezi 15 a 18 lety, pokud se dopustily mimořádně závažných zločinů. Otázka trestního stíhání dětí za zločiny proti lidskosti a válečné zločiny ostatně představovala vážné morální dilema, protože více než jinde, právě v tomto konfliktu byli dětští bojovníci nejprve obětí únosů a násilného náboru do ozbrojených sil, psychického a fyzického zneužívání, podávání drog, apod. Pod vlivem extrémních podmínek se ovšem z obětí stávali postupně obávaní pachatelé mimořádně krutých a závažných zločinů. Vzhledem k tomu, a na přání vlády i občanů Sierra Leone, se do Statutu Speciálního soudu dostala

možnost stíhat též osoby, jež byly v době spáchání ve věku od 15 do 18 let. Na zvláštnosti stíhání mladistvých pachatelů pamatují ustanovení čl. 7 - zejména zřízením senátu pro mladistvé, dále důrazem na rehabilitaci a znovuzачlenění do společnosti, zvýšenou ochranou procesních práv mladistvých i možností využívat výchovných a nápravných opatření, včetně programů organizací na ochranu dětí. V souladu s čl. 19 je u mladistvých vyloučen trest odnětí svobody.

V ostatních aspektech, zejména organizačních a procesních, se Statut Speciálního soudu velmi podobá Statutům Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a zvláště Mezinárodního tribunálu pro Rwandu. Podstatným rozdílem však je to, že Speciální soud bude mít svůj vlastní Odvolací senát, odlišný od společného Odvolacího senátu, který funguje pro dva tribunály OSN. Toto řešení bylo zdůvodněno jednak právními odlišnostmi zřízení Speciálního soudu, jednak praktickým rizikem přetížení Odvolacího senátu, pokud by měl působit současně pro tři tribunály.³⁰⁵

3.4. Závěry k mezinárodním tribunálům OSN

Většinou jsou oba v současné době fungující mezinárodní trestní tribunály - pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu - posuzovány především jako důležitý mezikrok na cestě k vytvoření stálého Mezinárodního trestního soudu na základě mnohostranné smlouvy. Je nesporné, že po více než čtyřech desetiletích přerývu (od ukončení činnosti Norimberského a Tokijského tribunálu) byla myšlenka mezinárodního trestního soudnictví zatlačena do pozadí. Připomínaly ji pouze

díla historiků, odkazy v některých ustanoveních mezinárodních smluv, které však zůstaly mrtvou literou, a konečně i některé práce právníků, kteří tuto možnost postihu zločinů podle mezinárodního práva prosazovali. Na konci 80. let se k těmto snahám připojila i Komise OSN pro mezinárodní právo. Rozhodující průlom učinila však až Rada bezpečnosti v relativně příznivé situaci v 1. polovině 90. let, kdy dočasná shoda velmocí (stálých členů Rady) umožnila právní aktivismus, založený na širším výkladu jejích pravomocí podle Charty OSN.

Zároveň však jde o svébytné mezinárodní orgány, které se již zabydlely v povědomí světové veřejnosti. Jakkoliv se může lišit hodnocení způsobu zřízení i jednotlivých kroků obou tribunálů, je nesporné, že přispěly k rehabilitaci mezinárodního trestního soudnictví. To je dnes realitou, kterou nelze popřít. Pře-

devším jde - na rozdíl od budoucího Mezinárodního trestního soudu - o již fungující mezinárodní orgány, které aplikují platné mezinárodní právo. Oba statuty i judikatura tribunálů mají nespornou zásluhu na rozvoji materiálních i procesních pravidel mezinárodního práva trestního. Zároveň jde o poměrně pružný a účinný prostředek, jak může mezinárodní společenství reagovat na nejkřiklavější porušování mezinárodního humanitárního práva v konfliktech, k nimž dochází v různých částech světa. Proto je oprávněným předpoklad, že i v budoucnu budou takové *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály vznikat a působit. O tom svědčí i nejnovější příklad vypracovaného Statutu Speciálního soudu pro Sierra Leone, který by mohl být zajímavou třetí formou vzniku mezinárodního tribunálu na základě dvoustranné smlouvy mezi OSN a státem, který je jinak teritoriálně kompetentním ke stíhání takových zločinů. V případě úspěšného vyřešení finančního mechanismu (rozpočtu) lze očekávat podpis této dohody do konce roku 2001. I přes právní odlišnosti způsobů zřízení (rezoluce Rady bezpečnosti OSN nebo mezinárodní smlouva) vykazují všechny tribunály společné znaky. Zdá se proto, že půjde o důležitou a prakticky využívanou formu mezinárodního trestního soudnictví i v 21. století.

³⁰⁵ Ibid., s. 8-9, § 40-46.